

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra filosofie a práva

Bc. Nikol Hillová

**Welfare zvířat v rámci
zooterapeutického procesu**

Diplomová práce

Vedoucí práce: RNDr. Matúš Kocian, Ph.D.

Praha 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 20. 11. 2023

Nikol Hillová

Bibliografická citace

Welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu [rukopis]: diplomová práce / Nikol Hillová; vedoucí práce: Matuš Kocian. -- Praha, 2024. -- 60 s.

Anotace

Diplomová práce z oboru aplikované etiky chce představit úskalí přítomnosti zvířete v zooterapeutickém procesu. Tento druh terapie s přítomností zvířete v České republice dosud není nijak legislativně zakotven. Pro osoby, které chtějí vykonávat tento druh terapie, neexistují žádné jednotné závazné ustanovení a podmínky, které by měly splňovat. Tato situace tak přináší úskalí nejen pro zooterapeuty, ale i pro zvířata a ostatní účastníky celého zooterapeutického procesu. Zvíře v zooterapeutickém procesu nemá v České republice k dispozici žádná zvláštní práva, i když je součástí terapeutického procesu a je tak významně více zatěžováno, než zvířata v běžném chovu. Diplomová práce si klade za cíl seznámit čtenáře s touto problematikou, zmapovat podmínky pro zvířata v zooterapeutickém procesu, a předložit možné návrhy opatření, které by mohly zlepšit a vyjasnit podmínky přítomnosti zvířat v procesu zoterapie v České republice.

Klíčová slova

Welfare; zoterapie; etika zvířat; péče o zvířata; humánně-animální interakce; terapie za asistence zvířat.

Abstract

This thesis is from the field of applied ethics. The aim of this thesis is to explain problematics of animal presence in the zootherapeutic process. This type of therapy doesn't have a legislative basis in the Czech Republic. There aren't uniform conditions and provisions that must be followed during do animal assisted therapy. This situation causes problems for zotherapists, animals and other therapy participants. An animal that assists in the zootherapeutic process has no special rights in the Czech Republic, even though it is more burdened than an animal in normal breeding. This thesis aims to familiarize the reader with this issue, to map the conditions for animals in the zotherapy process, and to present possible proposals for measures that could improve and clarify the conditions of the presence of animals in the zotherapy process in the Czech Republic.

Keywords

Welfare; Zotherapy; Animal ethics; Animal Care; Human-animal Interactions; Animal-Assisted Therapy.

Počet znaků (včetně mezer): 113 698

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu diplomové práce za odborné vedení při vzniku diplomové práce a za konzultace, které mi během celého procesu tvorby poskytoval. Dále bych ráda poděkovala paní Petře Konečné, Mgr. Andree Tvrde a PhDr. Kateřině Thelenové, Ph.D., které mi během psaní diplomové práce poskytly rozhovory a odborné konzultace k tématu diplomové práce. Poděkování patří také všem, kteří mi při psaní diplomové práce pomáhali a byli mi oporou.

Obsah

Úvod.....	7
1. Zooterapie.....	9
1.1. Aspekty a dělení zooterapie.....	10
1.2. Zooterapeutický tým.....	14
1.3. Cílová skupina zooterapie.....	14
1.4. Metody vedení zvířete.....	16
2. Zooterapie jako humánně-animální interakce.....	18
3. Etologie zvířat.....	23
4. Welfare zvířat.....	28
4.1. Definice welfare zvířat.....	29
4.2. Metody měření welfare zvířat v České republice.....	30
5. Problematika legislativního zakotvení zooterapie v rámci ČR.....	33
5.1. Zákony ČR.....	33
5.2. Hiporehabilitace jako výjimka.....	34
5.3. Sjednocení zooterapie v ČR.....	35
5.4. Nadnárodní organizace zastřešující zooterapii.....	36
6. Welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu jako etická otázka.....	39
7. Welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu v cizích zemích.....	49
8. Návrhy opatření pro zlepšení welfare zvířat v zooterapii v ČR.....	53
Závěr.....	55
Seznam použitých zkratk.....	57
Seznam literatury.....	58

Úvod

Diplomová práce se zabývá problematikou welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu. Proč právě tímto tématem? Zooterapie je u nás poměrně novou metodou terapie, při které je přítomno zvíře. Zatím však v rámci České republiky není oficiálně uznanou terapeutickou metodou, a proto nemá uznána ani oficiální pravidla. To může být problematické zejména ve chvíli, kdy chce zooterapii dělat člověk, který není dostatečně vzdělán v oboru, případně se vzdělávat nechce. Pokud takový člověk získá příjemce své „terapie“ a má zvíře, pak může zooterapii vykonávat, ale může také neúmyslně způsobovat problémy – svému zvířeti, ale i klientům, kterým zooterapii poskytuje. Tomuto jevu také přispívá fakt, že laická veřejnost nemá dostatečné ponětí o tom, co zooterapie je, jak probíhá a k čemu slouží, proto nemůže dostatečně kontrolovat či požadovat odpovídající vzdělání zoterapeuta, mnohdy ani neví, že by zoterapeut měl splňovat určité podmínky, být vzdělaný a jakým způsobem.

Diplomová práce si v první řadě klade za cíl seznámit čtenáře s pojmem zooterapie a s tím, co vše terapie za asistence zvířete obnáší, jaké jsou druhy zooterapie, na základě čeho může být zooterapie dělena, a kdo jsou její aktéři, kteří se terapie účastní. Nastíněny jsou i metody vedení zvířete v rámci zooterapie. Následně je přiblížena zooterapie ve světle humánně-animálních interakcí, což pomůže osvětlit podstatu fungování tohoto druhu terapie, protože tyto interakce jsou základem zooterapie. K zooterapii neodmyslitelně patří i znalost etologie zvířat, nezbytnou pro chápání chování a welfare zvířat, který je v diplomové práci popsán z obecného hlediska. Důležité je také definování pojmu welfare ve vztahu ke zvířatům. Diplomová práce vysvětluje, co welfare je, jak je měřitelný, a v rámci celé diplomové práce pojednává o tom, co welfare ovlivňuje v rámci zooterapeutického procesu. Dále se tato práce zabývá legislativním zakotvením ochrany zvířat v České republice, kterým by se měli lidé řídit jak při běžném chovu zvířat, tak i zoterapeuti při vykonávání terapie. Uvedeny jsou pokusy o sjednocení některých odvětví zooterapie na úrovni České republiky a jsou zmapovány organizace zastřešující zooterapii na mezinárodní úrovni.

Jak už bylo zmíněno, zooterapie není v České republice uznána jako oficiální druh terapie, a proto neexistují žádná oficiálně schválená jednotná pravidla, která by měla být dodržována při procesu zooterapie a při přípravě na výkon práce zoterapeuta. Tato problematika získává na závažnosti z důvodu přítomnosti zvířete, které potřebuje

při terapii speciální přístup. Právě tento fakt může být pro zvířata asistující při zooterapeutickém procesu, ale nejen pro ně, ohrožující. Etické aspekty, které se týkají osob a jednotlivých účastníků terapie, jsou obecně ve společnosti, i na poli odborné veřejnosti řešeny, avšak aspekty zahrnující dopad na zvířata jsou v odborných kruzích České republiky oficiálně řešeny v menší míře. Z důvodu nedostatečného rozvoje tématu welfare zvířat, jako etického problému na našem území, vznikly také rozhovory se zooterapeutkami, které diplomová práce předkládá jako možnou argumentaci, nebo demonstraci momentální situace, která volá po nutnosti změnit vzniklou situaci zoterapie v České republice.

Protože se jedná o diplomovou práci z aplikované etiky, uvádí i etické aspekty, které doprovází celou diplomovou práci. Zahraniční zdroje poskytují přehled a pojednání o problematice welfare zvířat z etického hlediska ve vyšší míře, proto je zpracováno téma i na jejich základě.

V poslední části diplomové práce jsou předloženy možné návrhy opatření, nebo podněty, které by mohly pomoci ošetřit problematiku welfare zvířat v zooterapeutickém procesu v rámci České republiky a přispět tak k větší ucelenosti a odbornosti relativně mladého druhu terapie u nás.

1. Zooterapie

Zooterapie je někdy též označována jako zoorehabilitace či animoterapie. Pro diplomovou práci je zvoleno označení zooterapie, ale je možné se setkat i s jinými uvedenými označeními. Obecně se dá zooterapie nazvat, jako pozitivní až léčebné působení zvířete na člověka,¹ nebo odborněji také využití zvířat jako terapeutického prostředku.² Komplexní definicí může být také pojetí zooterapie, jako oboru speciálního vedení zvířete a souboru úkonů a dovedností zooterapeuta, s cílem využití pozitivního vlivu zvířete na bio-psycho-sociálně-spirituální složky člověka.³

Cíl a způsob zooterapie se liší na základě použitého zvířete, cílové skupiny a dalších aspektů. Působení zooterapie může cílit na konkrétní složky, či jejich kombinace, například na jemnou motoriku, hrubou motoriku, řeč a komunikaci, rozvoj smyslů, rozvoj pohybu, prohřívání určitých částí těla, zlepšování psychického stavu, zmírňování stresu, učení, zlepšování paměti i působení na sociální složky.⁴ O způsobu zooterapie a působení na konkrétní složky klienta, ale i o důsledcích působení zooterapie musí rozhodovat zooterapeut, který by proto měl mít dostatečný odborný přehled. Právě zooterapeut rozhoduje o tom, jakým způsobem a kdy využije přítomnosti zvířete, pro pozitivní působení na klienta.⁵

Pojem zooterapie je velice rozsáhlý a zahrnuje mnoho aspektů, které přesněji určují, jaký způsob zooterapie je praktikován.⁶ Protože zooterapie není na našem území přesně vymezena, mnohdy vznikají terminologické nejasnosti, které mohou komplikovat chápání zooterapie a představu o ní. Proto je nutné tyto aspekty a dělení, pro orientaci v tématu diplomové práce, vyjasnit.⁷ Tyto nejasnosti v rámci oboru zooterapie mohly vzniknout jako důsledek přejímání metod ze vzoru praxe z USA, kde je ale praxe zooterapie vedena odlišným způsobem, za jiných podmínek. Proto je nutné přizpůsobování praxe zooterapie okolnostem v našem prostředí, které se liší od prostředí USA nejen zvyklostmi, ale v mnoha případech i legislativou.⁸ Legislativa se v rámci USA liší také v různých státech.

¹ Velemínský 2007, s. 30.

² Svobodová, 2010, s. 5.

³ Tvrda, 2020, s. 10.

⁴ Svobodová, 2010, s. 11.

⁵ Velemínský, 2007, s. 30.

⁶ Tamtéž.

⁷ Bicková, 2020, s. 30-31.

⁸ Tvrda, 2020, s. 11.

V následující části diplomové práce je proto uvedeno dělení a aspekty, díky kterým je snazší se v tomto oboru orientovat. Základní orientace a představení oboru je zásadní pro pochopení důležitosti tématu diplomové práce.

1.1. Aspekty a dělení zooterapie

Zooterapie může být dělena na základě mnoha faktorů – na základě využívaného druhu zvířete, použité metody vedení zvířete, formy zooterapie, ale i na základě účastníků, kteří se terapie účastní.⁹ Jednotlivá dělení jsou na sobě závislá a navzájem se ovlivňují. Dělení na základě druhů zvířat, které při zooterapii spolupracují se zooterapeutem dělíme na tyto druhy:

- Felinoterapie – zvíře asistující terapii je kočka,
- canisterapie – zvíře asistující terapii je pes,
- delfinoterapie – zvíře asistující terapii je delfín,
- hipoterapie – zvíře asistující terapii je kůň,
- ornitoterapie – zvíře asistující terapii je pták,
- caviaterapie – zvíře asistující terapii je morče,
- insektoterapie – zvíře asistující terapii je hmyz.¹⁰

Toto dělení můžeme rozšířit o další zvířata, jako je například králík, činchila, fretka, ostatní hlodavci, ale i hospodářská zvířata a další.¹¹ Některé druhy zooterapie jsou rozšířenější, využívanější než druhy jiné a mohou se na ně vztahovat specifická pravidla či metody práce, právě kvůli využití jiného druhu zvířat.

Jednotlivé druhy zvířat vystihují konkrétní etologické znaky, které je při výkonu zooterapie důležité brát na zřetel a na základě těchto etologických znaků zvolit i vhodný způsob vedení zvířete. Způsob vedení zvířete neovlivňuje pouze druh zvířete, ale i další okolnosti a cíl, kterého má být při terapii docíleno.¹²

⁹ Velemínský, 2007, s. 30-31.

¹⁰ Tvrdá, 2020, s. 11.

¹¹ Velemínský, 2007, s. 288-299.

¹² Tvrdá, 2020, s. 11.

Dalším důležitým faktorem je metoda zooterapie. Rozlišujeme pět základních metod zooterapie, které jsou označovány zkratkami vycházejícími z anglických názvů. Tyto zkratky, kompletní znění a jejich překlady jsou:

- AAA – Animal assisted activities – zvíře asistující aktivaci,
- AAE – Animal assisted education – zvíře asistující edukaci,
- AAT – Animal assisted therapy – zvíře asistující terapii,
- AAI – Animal assisted intervention – zvíře asistující intervenci,
- AACR – Animal assisted crisis response – zvíře asistující krizové intervenci.¹³

Metoda, kdy zvíře asistuje aktivaci (AAA), je metodou, která se zaměřuje na obecné cíle zooterapie, není tedy nezbytné pro její poskytování znát anamnézu a diagnózu klienta. Aktivace může být prováděna pravidelně, ale i jednorázově. Je to nejzákladnější metoda, kterou mohou poskytovat i dobrovolníci, protože může docházet k plnění obecných cílů, tedy společných, základních cílů zooterapie. Obecné cíle mohou být naplňovány samotnou přítomností zooterapeuta a zvířete. Jedná se o uvolnění napětí, o fyzickou a psychickou aktivaci, odvedení pozornosti, vzpomínání, motivaci, stimulaci smyslů, změny v emočním prožívání, aktivaci hrubé i jemné motoriky, psychický stimul, rozvoj her, ale i o osvětu, či ukázkou práce. Každý zkušený zooterapeut má praxi v této metodě. Zkušený zooterapeut zároveň může využívat aktivace jako dílčí techniky práce, jako součást intervence, nebo ji využije, pokud je aktivace zakázkou (cílem) zooterapie.¹⁴

Zvíře asistující edukaci (AAE) je metoda, která naplňuje obecné, ale i individuální cíle skupin či jednotlivců. Znalost diagnózy a edukačních cílů je pro poskytování této metody zooterapie podmínkou z důvodu nutnosti přizpůsobení průběhu a metod zooterapie. Jedná se o méně rozšířenou metodu, kterou poskytují někteří zkušení zooterapeuti. Z hlediska četnosti poskytování se může jednat o spolupráci pravidelnou, ale i jednorázovou. K naplňování cílů dochází z pohledu klienta nevědomě, ze strany zooterapeuta je práce cílená na základě diagnózy a edukačního cíle každého z klientů.¹⁵

Zvíře asistující terapii (AAT) je odbornou metodou, kdy jsou naplňovány i obecné cíle, ale tato metoda je zaměřena hlavně na naplňování individuálních terapeutických cílů. Proto je nutné znát klientovu diagnózu, ale i anamnézu. Tato metoda může být naplňována individuálně, ale i skupinově s ohledem na všechny zúčastněné jednotlivce.

¹³ Tvrda, 2020, s. 13.

¹⁴ Tamtéž, s. 11-22.

¹⁵ Tamtéž, s. 13.

Naplňování cílů ze strany klienta je nevědomé, ze strany zooterapeuta dochází k cílenému vedení zvířete, které vyvolává situace, s potenciálem vzbudit konkrétní reakce u konkrétního klienta, s ohledem na cíle zooterapie.¹⁶

Zvířetem asistovaná intervence (AAI) je odborná metoda, která je mezi zooterapeuty málo rozšířená. Tato metoda naplňuje konkrétní cíle klienta v kontextu konkrétní situace, které jsou předem stanovené, zároveň naplňuje i cíle obecné. Pro tuto metodu je nutné znát diagnózu, anamnézu i konkrétní projevy klienta v určité situaci. Nutná je spolupráce všech zúčastněných, kteří se předem domluví na průběhu intervence. Příkladem může být doprovod zooterapeuta se zvířetem u dětí s poruchou autistického spektra, při ošetření u lékaře, kterým tato návštěva může způsobovat psychické i psychosomatické obtíže. Přítomnost a cílená práce zooterapeuta může zmírňovat obtíže a napomáhá naplnit předem stanovený společný cíl.¹⁷

Zvíře asistující krizové intervenci (AACR) je velmi málo rozšířenou metodou. Může být realizována jednorázově i opakovaně či dlouhodobě. Tato metoda je zaměřena na konkrétní cíl klienta a je nezbytné znát klientovu anamnézu i diagnózu s ohledem na jeho aktuální stav. Metoda se dále dělí na dva další směry – zvíře asistující krizové intervenci osobní a v rámci integrovaného záchranného systému. Zvíře asistující krizové intervenci osobní pomáhá ke zpracování prožitého traumatu a komunikace probíhá formou krizové intervence. Zooterapeutický tým navštěvuje klienta opakovaně a poskytuje podporu k pochopení a přijetí traumatu, zároveň postupně pracuje na adaptaci v konkrétní situaci. Zvíře asistující krizové intervenci v rámci integrovaného záchranného systému je metoda, kdy zooterapeutický tým pracuje v součinnosti se složkami IZS při mimořádné události, na žádost k součinnosti. Zooterapeutický tým pracuje na základě pokynů velitele zásahu na obecných cílech, ale i na individuálních cílech konkrétních klientů, na základě potřeb součinných organizací a osob.¹⁸

U všech zmíněných metod mohou být používány pomůcky a předměty, se kterými může klient, terapeut, anebo zvíře manipulovat a mohou dopomoci k naplnění cílů.¹⁹ Některé metody nemohou být využívány ve všech situacích, u všech zvířat – to znamená, že některá zvířata nemusí být vhodná pro danou metodu.

¹⁶ Tvrdá, 2020, s. 14.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž, s. 15.

¹⁹ Tamtéž.

Každá z těchto metod má své specifické požadavky na odbornou přípravu terapeutů a pracovníků.

Hiporehabilitace, neboli hipoterapie, je výjimkou, protože rozeznává terminologii metod, která se v některých bodech od výše uvedené obecné terminologie odlišuje.

U hiporehabilitace se jedná o následující terminologii:

- EAT – Equine Assisted Therapy – léčení prostřednictvím koní,
- EEL – Equine Assisted Learning – zážitkový výcvik s pomocí koní,
- EAP – Equine Assisted Psychotherapy – psychoterapie prostřednictvím koní,
- EFP – Equine Facilitated Psychotherapy – podpůrná psychoterapie s koňmi,
- Hippotherapy – Physical Therapy Through the Movement of the Horse – léčebný tělocvik prostřednictvím pohybu honí.²⁰

Zooterapie se rozlišuje také na základě její formy. Zooterapie se může provádět individuálně či skupinově v malých, nebo větších skupinách (nad 5 osob). Terapie může být jednorázová, krátkodobá, střednědobá či dlouhodobá. Může být prováděna terénní formou, kdy zooterapeutický tým dochází za klientem, či klienty, do jejich sociálního prostředí (škola, stacionář, domov), nebo ambulantní formou, kdy klient dochází za terapeutickým týmem. Zooterapie může mít pobytovou formu, kdy zooterapeutický tým i klienti jsou společně v jiném prostředí ubytování formou krátkodobého pobytu (na táboře, v léčebně).²¹

Nejen tyto faktory také ovlivňují konkrétní podobu zooterapie, která může být velice různorodá. Pokud tedy někdo dělá zooterapii, neznamená to nutně, že dělá stejný způsob zooterapie, jako někdo jiný, kdo ji také praktikuje.

²⁰ Nerandžič, 2006, s. 128.

²¹ Tvrda, 2020, s. 15-16.

1.2. Zooterapeutický tým

Mezi aktéry zoterapie patří zooterapeutický tým složený z terapeutického zvířete a zooterapeuta, který je zároveň majitelem terapeutického zvířete. Zvíře a zooterapeut společně tedy tvoří tzv. zooterapeutický tým. Zooterapeut je kompetentní osoba, která má pro zoterapii odpovídající vzdělání, znalosti, výcvik, má nad výkonem terapie kontrolu a splňuje jisté osobnostní předpoklady. Zvíře je nedílnou součástí zooterapeutického týmu a mělo by být k výkonu terapie dostatečně připraveno – zvíře má být dostatečně socializováno, vychováno a mělo by mít absolvovaný výcvik. Zvíře musí také splňovat atestaci, mít odpovídající zdravotní stav, kondici a musí splňovat hygienicko-epidemiologické podmínky, jako je očkování, prevence parazitů atp.²²

Pro úspěšnost zooterapeutického procesu je důležité, aby se zvíře společně se zooterapeutem orientovalo i v náročných a na první pohled nepřehledných situacích. Zooterapeut musí zvládnout komunikovat se zvířetem a zvíře musí vědět, co má, nebo nemá v danou chvíli dělat, a cítit se přitom v situaci komfortně a jistě. Je tedy důležitá komunikace, motivace a dovednosti zooterapeuta, jak ve vztahu ke zvířeti, tak ve vztahu ke klientovi.²³

Jako příklad zooterapeutického týmu je možné uvést i tzv. interdisciplinární tým odborníků. Tento tým je složený mimo zooterapeutického týmu navíc z profesionála, který má odbornou průpravu pro práci s konkrétním klientem, nebo skupinou klientů. Příkladem odborného pracovníka může být psycholog, psychiatr, speciální pedagog, sociální pracovník a další. Role odborníka je indikovat zoterapii, stanovit její cíl a plán ve spolupráci se zooterapeutem. Odborníci mohou poskytovat konzultace, nebo se přímo aktivně terapií účastnit, pak mohou řídit a vyhodnocovat průběh terapie. Pokud se odborník aktivně účastní, může úzce spolupracovat s jiným zooterapeutickým týmem, případně být zároveň sám zooterapeut a vést terapii s vlastním zvířetem v rámci své odborné praxe, nebo ve svém volném čase.²⁴

1.3. Cílová skupina zoterapie

Cílovou skupinou rozumíme klienty, uživatele či pacienty, kteří jsou příjemci působení zoterapie, v obecnějším pojetí. Klientem může být jakákoli osoba různého věku, pohlaví, zdravotního stavu, typu a stupně postižení, lidé s různým stupněm

²² Tvrda, 2020, s. 11.

²³ Velemínský, 2007, s. 61.

²⁴ Tamtéž, s. 62.

prožívání psychické nepohody, ale také lidé zdraví, v psychosociální pohodě.²⁵ V případě skupinové zooterapie může být přítomna skupina klientů. Obecně platí, že klient musí být na zooterapii připraven, měl by mít důvěru k zooterapeutovi a klient nesmí být v žádném případě k výkonu zooterapie nucen. Její výkon je tedy dobrovolný a klientem chtěný.²⁶

Právě kvůli různorodosti klientů je nutný individuální přístup. To, že může být zooterapie vykonávána téměř u každého (pokud je prováděna odpovídajícím způsobem) však neznamená, že ji může vykonávat u každé cílové skupiny každý zoterapeut. Jak již bylo zmíněno, konkrétní podoby zooterapie se liší a zoterapeut, který praktikuje zooterapii si musí být vědomý toho, co a proč dělá. Musí znát cílovou skupinu, umět s ní pracovat, komunikovat a případně vědět, co může očekávat. Důležité je také zmínit, že ne všechny druhy zoterapeutických zvířat jsou vhodné pro všechny cílové skupiny.

Na základě fyzického a psychického stavu klienta či skupiny klientů, jeho schopností, vlastností, typu postižení, věku a stanovených cílů, terapeut volí vhodnou metodu a formu zooterapie. Na základě cílů jsou zvoleny i konkrétní aktivity v rámci zoterapeutického procesu a délka jejich trvání.²⁷ Někteří zoterapeuti se specializují a cílí na konkrétní cílové skupiny, se kterými pracují a u kterých jsou využívány speciální postupy práce – např.: osoby s poruchou autistického spektra, osoby s psychickými či psychiatrickými obtížemi, osoby po úrazech atp.

V rámci zooterapie existují také kontraindikace, protože tato metoda nemusí být vhodná pro všechny jedince. Kontraindikace, tedy důvod k vyloučení výkonu zooterapie může být absolutní či relevantní. Absolutní kontraindikací rozumíme silnou alergii na alergeny daného zvířete, nebo vliv náboženství či osobního přesvědčení. Za relativní kontraindikaci můžeme označit například strach či fobii ze zvířete, protože cílem zooterapie může být i zmírnění až eliminace strachu klienta z konkrétního druhu zvířete.²⁸ Mohou se vyskytovat další relativní kontraindikace, například momentální zdravotní stav znemožňující klientovi účast na zooterapii v konkrétní čas či den, které se v čase mění.

²⁵ Tvrda, 2020, s. 35.

²⁶ Velemínský, 2007, s. 62-63.

²⁷ Tamtéž, s. 62.

²⁸ Tvrda, 2020, s. 16.

1.4. Metody vedení zvířete

V zásadě jsou v rámci zooterapie rozlišovány dvě rozdílné metody vedení zvířete, které Tvrdá uvádí v souvislosti s vedením psa při canisterapii. Jedná se o metodu exhibičně-behaviorální aplikace (MEBA) a metodu aplikované etologické emoční analýzy (AEEA). Každá z těchto metod může představovat „protipól“ a praktické vedení zvířete při zooterapii bývá někde mezi těmito dvěma metodami, které by se daly nazvat mezníky.²⁹

Aplikovaná emočně-etologická analýza je metoda, u které je principem práce samotného zvířete, které je samostatně aktivní při práci s klientem, bez narušení vazeb na zooterapeuta. Zooterapeut analyzuje chování a projevy zvířete, které aplikuje do přímé práce s klientem. Nezbytné jsou odborné znalosti zooterapeuta jak z oblasti práce se zvířetem, tak z oblasti specifické terapeutické práce s klientem. Cílem je vedení zvířete k pochopení konceptu práce. Při navštěvování momentálně oslabených klientů, kde vzniká momentální tzv. sociální skupina, ve které zooterapeutický tým pracuje a ve které je zooterapeut vedoucím skupiny. Zvíře se zde přidává k sociálnímu chování ve smečce. Toto chápání konceptu práce zvířete v této metodě, je dlouhodobým procesem vedení zvířete. Zvíře je vedeno ke spontánním interakcím, není k nim specificky směřováno pod povely. Zároveň zooterapeut vede tyto spontánní interakce k danému cíli zooterapie s klientem. Zvíře vnímá vedení zooterapeuta a přidává se do komunikace s klientem – klient je zdrojem komunikace. Odměnou pro zvíře je samotná interakce, nevyžaduje okamžitou odměnu, protože interakce s klientem jsou na bázi dobrovolnosti. Jedná se o ojedinělou metodu, při které jsou nezbytné odborné znalosti a dovednosti zooterapeuta. Tato metoda je měřitelná až zpětně, po výkonu zooterapie, v návaznosti na dopady na klienta po několikáté návštěvě.³⁰

Druhým pólem vedení zvířete je metoda exhibičně-behaviorální aplikace, která spočívá v maximálním napojení zvířete na zooterapeuta, který vede zvíře k cíli zooterapie pod povely, které zvíře plní a je za ně bezprostředně odměňováno. Tuto metodu je možné měřit přímo při výkonu, protože pes je prostředkem k dosažení konkrétního cíle zooterapeuta. Tato metoda je využívána hlavně v rámci aktivizací se zvířetem, je vhodná pro ukázky, kde zvíře ukazuje své dovednosti. Tato metoda vychází z kynologie a je zaměřena na výkon zvířete, který je definován poslušností zvířete za ztížených podmínek. Často jsou u této metody využívány nejrůznější

²⁹ Tvrdá, 2020, s. 46.

³⁰ Tamtéž, s. 46-49.

pomůcky a je využíváno tzv. targetu (terče, na který zvíře pokládá končetiny, čumák atp.), kterým může být v přeneseném významu i klient. Zvíře má radost z přítomnosti cizích lidí a je motivováno k tréninku pomocí odměn, které vyžaduje. Tyto odměny hledá u klienta, proto se klient stává středem jeho pozornosti, avšak s cílem získání odměny, nikoli na bázi dobrovolnosti zvířete. Tato metoda vedení zvířat patří mezi nejrozšířenější a pro její aplikaci jsou nezbytné znalosti v rámci kynologie, práce se zvířetem a v rámci práce s klientem v obecnější rovině. Metoda je zaměřena na obecné cíle zooterapie, není nezbytná vysoká odbornost v rámci práce s klientem.³¹

³¹ Tvrdá, 2020, s. 50-52.

2. Zooterapie jako humánně-animální interakce

Kapitola o humánně-animálních interakcích si klade za cíl přiblížit podstatu těchto interakcí a vysvětlit tak účinnost přítomnosti zvířete asistujícího při zooterapii. Zároveň je však nutné si uvědomit tyto interakce i z pohledu zooterapeuta a zvířete, mezi kterými také nezbytně humánně-animální interakce probíhají.

Zvířata žijí s lidmi již od pradávna. První šelmou, která byla lidmi domestikována je vlk. Jeho potomkem je pes domácí, který se v dnešní době společně s kočkou, řadí mezi nejvíce chovaná domácí zvířata, proto jsou také člověku nejbližší.³² Na základě historických důkazů se zdá, že sociálně symbiotické vztahy mezi lidmi a psy či kočkami vznikly bez jakéhokoli přinucení ze strany člověka. Domestikace tedy byla přírodním procesem a lze ji vysvětlit jako důsledek potřeby pozornosti. Interakce mezi lidmi a psy se vyvinula v prospěšný a smysluplný vztah. Na základě nejranějších zmínek o vztahu člověka a zvířete se zdá, že se vývoj tohoto vztahu příliš neliší od vztahů v dnešní době.³³ Je nutné uvést, že interakce mezi lidmi a zvířaty mohou mít různé podoby od neobvyklých interakcí až patologických vazeb a vztahů, přes pozitivní interakce, po negativní, či neexistující, tedy žádné interakce.³⁴ Všechny tyto interakce a vztahy jsou možné, v rámci diplomové práce zaměřené na zooterapii, je však zaměřena pozornost k pozitivním vztahům mezi zvířaty a lidmi, které jsou předpokladem a základem pro možnost výkonu zooterapie.

V průběhu sžívání zvířat a lidí se mezi nimi utvářejí určité vazby, kdy je jeden druhému ku prospěchu. Začaly se vytvářet etologicko-biologické vazby, které jsou jedinečné. Zvířata umějí lidi uklidnit, přináší větší vyrovnanost i lásku, a tak významně ovlivňují kvalitu života lidí. Zároveň mohou zvířata lidi aktivizovat. Tyto mezidruhové vazby mají společenskou funkci se sociálními a psychoterapeutickými prvky. Nejen že s lidmi zvíře specificky komunikuje, člověk komunikuje se zvířetem, a navíc i o zvířeti. Zvíře tak zprostředkovává sociální vazby nepřímo. Hovory mezi lidmi o zvířatech jsou stejně četné, jako například o vlastní rodině či dětech, zvíře tak pomáhá navazovat interakce a nové kontakty. Pro život, kdy jsou si ku prospěchu zvířata i lidé, je ale nezbytné, aby člověk vnímal a uspokojoval i potřeby zvířat. Pro prospěch tohoto pozitivního emočního vztahu je nutné vzájemné respektování a porozumění, které vede k interakci, komunikaci a kooperaci. Pro lepší porozumění specifické komunikace

³² Bicková, 2020, s. 19-22.

³³ Odendaal, 2007, s. 51-52.

³⁴ Tamtéž, s. 54.

a potřeb zvířat jsou nutné znalosti, jako například etologie zvířat, specifické nonverbální komunikační signály, které člověk musí aktivně a vědomě pozorovat. Nutná je i znalost obecné charakteristiky živočišného druhu, která je důležitá pro zabezpečení specifických potřeb, které zvíře má, ale také pro jejich lepší pochopení. V neposlední řadě je nutné brát v potaz i zvláštnosti jedinců, protože i zvířata mají své specifické rysy, povahu a jsou formována zkušenostmi. Je důležité si uvědomit, že jako člověk vnímá zvíře, stejně tak zvíře vnímá člověka a je schopné rozpoznat momentální náladu, pocity i rozpoložení a následně na ně reagovat nejrůznějšími způsoby. Samotná interakce a komunikace mezi lidmi a zvířaty je jedinečná. Vztah mezi zvířaty a lidmi bývá čistý a krásný, avšak je nutné se oprostít od očekávání a brát v potaz přirozenosti daných zvířat.³⁵ Právě tyto informace by měl mít zooterapeut, který je iniciátorem a zodpovědným člověkem v rámci zooterapie. Zodpovídá nejen za zvolený způsob zooterapie, ale i za zvíře a působení na klienta v procesu zooterapie.

Zooterapie je pozitivní, až léčebné působení zvířete na člověka. Americký psychiatr Boris Levinson už v 70. letech označil zvíře za ko-terapeuta urychlujícího terapeutický proces. Systematické zapojení zvířat do zooterapie jako pomocných terapeutů se však vyvíjí až v dnešní době.³⁶ Toto pozitivní působení je založeno na plnění potřeby pozornosti a dalších pozitivních vlivů zooterapie. Potřebu pozornosti mají všichni lidé a sociálně žijící zvířata. Úspěch zooterapie je posilován díky systému pozitivní zpětné vazby zvířat na lidi. Pozitivní působení je platné pouze tehdy, pokud k tomu mají lidé předpoklady. To znamená, že pokud mají lidé se zvířaty předešlé negativní zkušenosti, nebo mají jiné praktické omezení, nebudou tedy kontakt se zvířaty chtít, pak pozitivní působení nebude v takové míře možné a jejich potřeba pozornosti bude naplňována jinými způsoby.³⁷ Pro výkon zooterapie se taková skutečnost stává kontraindikací viz. kapitola 1.3. Cílová skupina zooterapie.

Pozitivní působení zvířat na lidi zkoumají různé teorie a koncepty, které si kladou za cíl vysvětlit toto pozitivní působení. Wilson ve své teorii s názvem Hypotéza biofilie uvádí, že člověk je přirozeně biofilní a má tak v sobě zakódovaný přirozený zájem o přírodu. Zvíře, jako živý organismus, je dle této teorie považováno za bioenergetický zdroj, který má schopnost vyvolat v člověku samoléčitelské schopnosti, stimulovat lidský kognitivní vývoj a vyvolat i následně udržet lidskou pozornost. Další z teorií

³⁵ Bicková, 2020, s. 19-22.

³⁶ Tamtéž, s. 23.

³⁷ Odendaal, 2007, s. 53.

vysvětlující pozitivní působení zvířat na lidi je Teorie připoutání. Tato teorie pojednává o emocionální potřebě lidí vytvářet, nejen v situacích ohrožení a diskomfortu, vztahovou vazbu a vyhledávat blízkost a bezpečí spolehlivé osoby. Zvíře při takové situaci díky svým jedinečným schopnostem může působit jako mediátor, nebo jako katalyzátor procesu terapie s cílem terapeutický vztah facilitovat. Koncept sociální opory hovoří o zdroji pomoci a emocionální podpoře, která je důležitá pro zvládnutí zátěže a zmírňování jejích následků. Vychází z pozitivních interakcí v rámci sociálních vztahů, což předpokládá, že vztahy se zvířaty jsou vztahy sociálními. Zvířata projevují ochotu k interakci, jsou schopna reagovat při změně psychického stavu a jsou komunikačními partnery. Bio-psycho-socio-spirituální model předkládá holistické chápání vzájemné interakce mezi zdravím a chorobou, zvířata jsou v něm chápána jako součást prostředí, které je schopné pozitivně ovlivnit funkčnost jednotlivých oblastí zdraví lidí, a to ve fyziologické, psychosociální i spirituální oblasti.³⁸

Jak zde již bylo uvedeno, zvířata jsou prostředkem pro komunikaci, je proto nezbytné uvést i výzkum týkající se komunikace. Člověk komunikuje neustále, avšak v dnešním světě má komunikace stále méně místa. Interakce mezi člověkem a zvířetem proto dává prostor pro komunikaci, která vzbuzuje důvěru, protože zvířata jsou trpělivá, empatická, nehodnotí a neodporují. V rámci výzkumu komunikace je empatické okolí popisováno z pohledu člověka, který zažívá bezpodmínečnou náklonnost a je mu projevováno porozumění. Tyto podmínky zvíře, jako komunikační partner, splňuje a je označováno jako příklad aktivního naslouchání při komunikaci. V rámci komunikace mezi zvířaty a lidmi je využíváno tzv. analogické komunikace, která zprostředkovává komunikační prvky, které nejsou viditelné, bývá označována také jako jazyk vztahů. Analogická komunikace využívá gesta, výrazy tváře a očí. Zprostředkovává emoční obsahy, které se nutně neřídí pravidly logiky a věcnosti. V rámci humánně-animálního vztahu může komunikace přicházet i ve formě tzv. digitální komunikace, tedy výměnou slov, věcných obsahů řídicích se logickými pravidly. Odpověď zvířat však vždy přichází formou analogické komunikace. Tento fakt přispívá k vysvětlení role zvířat při uspokojování potřeb sdělování a náklonnosti v životě lidí. Zvíře tedy přispívá k uspokojení těchto potřeb svou přítomností.³⁹

³⁸ Bicková, 2020, s. 57-58.

³⁹ Leser, 2012, s. 20-21.

Pro komunikaci a pochopení zvířat v celé šíři je však nezbytné, aby byla analogická komunikace zvířat správně převáděna a tím mohli lidé chápat, co se zvíře snaží říct.

Při blízkém kontaktu člověka se zvířetem dochází také k vyšší produkci oxytocinu, ale i dalších hormonů. Oxytocin snižuje vnímání bolesti, zvyšuje pocit pohody, mírní zánětlivé reakce, stimuluje sociální kontakty, zvyšuje důvěru člověka v druhé, zmírňuje stres a úzkostné stavy a aktivuje prosociální chování.⁴⁰ Zvíře se tak stává pro člověka emoční podporou, která pomáhá proti pocitu osamělosti a izolace, podporuje navázání kontaktu a témat rozhovoru, pomáhá získat a dávat lásku, cítit se hodnotným a milovaným, cítit se akceptován bez podmínek a mnohdy i osvěžit vzpomínky.⁴¹ To je důvodem, proč má zooterapie tak vysoký potenciál pomoci lidem, kteří pochopení, a další zmíněné pocity, vyhledávají a potřebují.

Přítomnost zvířete v zooterapii se tedy stává komunikačním kanálem pro klienta a terapeuta, pomáhá navázat komunikaci díky uvolněnější atmosféře, odvedení napětí a odstranění komunikačních bloků. Zvíře také pomáhá prohloubit pochopení díky společné lásce ke zvířatům.⁴²

Podpurná terapeutická úloha zvířat je prospěšná zejména mezi osobami, které mají specifické postavení ve společnosti a mohou mít v rámci širší společnosti zvýšenou potřebu pozornosti. Mezi tyto členy společnosti patří osoby fyzicky a mentálně hendikepované, sociálně nedostatečně adaptované, chronicky nemocné, osamocené, dlouhodobě sociálně deprivované, emocionálně narušené, osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, drogově závislí, staří lidé a děti. Je jasné, že zmíněné cílové skupiny nemusí mít zvýšenou potřebu pozornosti, nebo jim k jejímu naplnění nepostačuje pozornost zvířat. Zároveň však tuto potřebu mohou mít i zdraví, aktivní lidé, kteří nespádají do zmíněných cílových skupin.⁴³

Toto léčebné působení zvířat na lidi může být, jak bylo doloženo v předešlém textu, znatelné v mnoha oblastech. Vždy však platí, že zvíře je pro potřeby terapie přítomno jako ko-terapeut, což znamená, že terapeutovi pomáhá k dosažení předem vytyčených cílů. Právě člověk, tedy zooterapeut je za terapii, ale i za zvíře v rámci terapie zodpovědný.⁴⁴ Vztah, nebo interakce mezi zvířetem a klientem tedy může být řízen zooterapeutem, který má kontrolu v průběhu celé interakce.⁴⁵

⁴⁰ Bicková, 2020, s. 59.

⁴¹ Leser, 2012, s. 24.

⁴² Velemínský, 2007, s. 39.

⁴³ Odendaal, 2007, s. 52.

⁴⁴ Velemínský, 2007, s. 30.

⁴⁵ Odendaal, 2007, s. 53.

Průběh zooterapie má na starost zooterapeut a je za něj zodpovědný. Zooterapeut může řídit průběh interakce mezi zvířetem a klientem. Co to znamená? Existují různé způsoby vedení zvířat při zooterapii. Některá zvířata mohou být vedena určitými způsoby k řízené interakci a jiná jsou v zooterapii přítomna, ale vedení je ponecháno více na zvířeti, viz kapitola 1.4. Metody vedení zvířete. Tyto možnosti jsou dány druhy zvířat a jejich specifiky, protože jak již bylo v předešlém textu uvedeno, druhy zooterapie se liší mimo jiné na základě druhu zvířat, které je přítomno při zooterapii. S tím souvisí etologie zvířat, kterou je nezbytné při zooterapii brát na zřetel.

3. Etologie zvířat

Etologie zvířat je věda zabývající se studiem projevů a chování zvířat. Zkoumá komunikační systém zvířat v jejich přirozeném prostředí, ale i u zvířat chovaných v zajetí. Jedná se o zkoumání naučených a vrozených projevů chování.⁴⁶

Pokud má člověk utvářet a udržovat dobrý partnerský vztah se zvířetem, pak je nutné respektovat jeho fyziologické potřeby, dbát o jeho dobrý zdravotní stav a fyzickou kondici. Zároveň je nutné poznat a pochopit specifika jeho chování a respektovat jeho individualitu.⁴⁷ K tomu nám dopomáhá právě znalost etologie zvířat.

Chování zvířat bylo v historii nejprve pozorováno ve volné přírodě a u zvířat v lidské péči, postupně se všechny tyto informace zaznamenávaly a daly vzniknout tzv. Etogramům.⁴⁸ Etogram tedy můžeme nazvat souhrnným inventářem projevů chování.⁴⁹ V etogramu můžeme pozorovat několik elementů chování. Příklad etogramu uvádí Tvrdá, podle níž do etogramu patří: Obecná aktivita; orientační chování – sběr informací o životním prostředí včetně organismů v něm; chování spojené s metabolickými pochody; komfortní chování – jako je zívání, spánek, protahování; chování spojené s reprodukcí; ochranné a obranné chování; teritoriální chování; agonistické chování – tedy interakce mezi dvěma jedinci, které jsou spojené s bojem či útekem; sociální chování; stavební aktivity – například stavění nory; akustické chování; hravé chování; ontogeneze chování; abnormální chování.⁵⁰

Některé prvky v chování jsou podmíněné geneticky, mohou však být obohacovány o získané zkušenosti. Tyto zkušenosti jsou získávány při adaptaci na změny v prostředí a přispívají tak k rychlejšímu učení zvířat. Tyto změny se mohou týkat celých druhů zvířat, ale i jednotlivců. V současné době se využívají k měření a zkoumání chování zvířat i metody telemetrie a analýza chování pomocí vyhodnocování počítačových videozáznamů programem Noldus Observer. Velký význam při poznávání chování zvířat mají také hormony, jejichž hladinu lze určit např. ze slin.⁵¹

Etologie zvířat je velice komplexní a obsáhlá věda, poznatky vyplývající z ní jsou u každého druhu zvířete rozdílné a mohou se do větší hloubky zkoumat, v rozdílných

⁴⁶ Bicková, 2020, s. 37.

⁴⁷ Tamtéž, s. 19-21.

⁴⁸ Veselovský, 2005, s. 21.

⁴⁹ Kohoutek, [online; cit. 8. 10. 2023].

⁵⁰ Tvrdá, 2020, s. 74-75.

⁵¹ Veselovský, 2005, s. 21-22.

oblastech na základě přirozeností a důležitostí, u konkrétních zvířat. Proto se v této části kapitoly o etologii diplomová práce zaměří na etologii psa, jakožto jednoho z nejvyužívanějších zvířat při zooterapii, aby mohlo být dosaženo dostatečně obsáhlého příkladu znalosti etologie zvířat. U využití jiných zvířat při zooterapii je však nezbytné znát specifika a prostudovat etologii daného zvířete, kterého má být využíváno.

Psi mají nejlepší schopnost porozumět lidským sociálním signálům a v některých případech dosahují lepších výsledků v úlohách vyžadujících pochopení komunikačních signálů než lidoopi.⁵² Psi vnímají svět a mají schopnost samostatně získávat informace, protože mají dobrou paměť, učí se a přizpůsobují své chování okolnostem. Díky tomu dokáží také samostatně řešit problémy.⁵³

Specifické chování psů je ovlivněno domestikací, která způsobila zastavení vývoje na nedospělém stupni a některé prvky chování se tak díky domestikaci vytratily. Jiné prvky chování byly přeneseny do více situací, a dokonce domestikace dala vzniknout i novým typům chování. Znalost chování psů je nezbytným předpokladem pro úspěšnou komunikaci mezi psy a lidmi. K tomu slouží mimo jiné již zmíněný etogram.

Sociální chování psů je odlišné u volně žijících psů a u psů žijící ve společenství s člověkem. Psí smečky mají obvykle stanovenou hierarchii, která se v průběhu roku může měnit v návaznosti na další okolnosti, jako je doba kojení fen, kdy jsou feny agresivní a samci se jim podřizují. Nejnižší postavení mají štěňata. Interakce v rámci smečky bývají přátelské a konflikty se vyskytují spíše při setkání s cizími zvířaty. V rámci smečky psi mezi sebou komunikují bez přímých projevů. Při řešení konfliktů v rámci smečky je využíváno ritualizovaných vyhrůžek jako je vrčení a cenění zubů. Agresivita spojená s projevy dominance převažuje u volně žijících psů u samců, pokud jde však o celkovou agresivitu, pak je častější u samic – v době páření a odchovu štěňat. Samice jsou agresivní vůči ostatním fenám i vůči cizím štěňatům, protože se snaží zabezpečit životní podmínky pro svá štěňata. Psi žijící s člověkem naopak vykazují nízkou míru agresivity, a to i vůči cizím psům, které většinou při setkání intenzivně očíhávají na místech jako je hlava a anální oblast. Pes má vůči člověku podřízené postavení a v porovnání s volně žijícími psi tak má postavení štěněte.⁵⁴

Ve vývoji a chování štěňat došlo díky domestikaci k prodloužení socializační periody. Socializační perioda je období od třetího týdne do šestého měsíce věku psa,

⁵² Velemínský, 2007, s. 54.

⁵³ Bicková, Petříková, 2020, s. 37.

⁵⁴ Velemínský, 2007, s. 54-59.

kdy se rozvíjí různé typy sociálního chování a pes se v tomto období učí základy sociálního chování a utváří se vzorce chování. Mezi sociální chování patří i komunikace s člověkem, vytváření vztahu k lidem. Proto je více než důležitá socializace v tomto životním období psa, protože tvoří základ pro celý jeho život. Pes si v tomto období zkouší sociální postavení, projevuje se agresivita při krmení a utváří se hierarchie mezi ostatními štěňaty – pes si zkouší submisivní i dominantní postavení. Důležitá je v tomto období pro psa i hra, při které získává mnoho zkušeností pro další život.⁵⁵ Zkušenosti štěněte tak mohou ovlivňovat i chování dospělého psa. Jednotliví psi mají své výrazné osobnosti, které ovlivňují zkušenosti, ale i plemeno a temperament jednotlivých psů.⁵⁶

Psi mezi sebou komunikují gesty, postoji a hlasovými signály jako je vrčení, štěkání či vytí. Projevy agresivity a dominance jsou ritualizované a projevují se tak většinou pouze v náznacích. Důležité je postavení těla, uší, ocasu, nohou atp. Například projev dominance je vyjádřen vzpřímeným postavením těla, vztyčenýma ušima a ocasem neseným nahoru, toto postavení těla je doprovázeno upřeným pohledem. Opačné pozice vyjadřují submisivní postavení psa vůči druhému, to se projevuje přikrčením psa až převalením na záda, stažením ocasu pod úroveň hřbetu či mezi nohy, sklopením uší.⁵⁷

Lidský a psí komunikační systém je velice podobný v postavení těla a výrazu obličeje. Je zajímavé, že stejně jako se lidé usmívají, psi se podobně usmívají jeden na druhého, pokud se zdraví, a „úsměvy“ u člověka i u psa značí přátelství. Vůči člověku pes projevuje svou podřízenost vrtěním ocasu či snahou o olíznutí obličeje, nebo zvedáním tlapy.⁵⁸

Psi vyjadřují své pocity a díky komunikačním podobnostem je způsob vyjadřování pro člověka snadno rozpoznatelný. Kladné emoce jsou vyjadřovány rozevřenýma očima, ušima v pozoru a širokým úsměvem s obnaženými zuby, již zmíněným vrtěním ocasu a olizování, či veselým štěkotem. Pokud je pes naopak v nepohodě, pak využívá konejšivé signály, díky kterým tlumí stres a neklid svůj, ale i svého okolí. Konejšivé signály běžně předcházejí signálům zastrahujícím vůči protivníkovi. Příkladem konejšivých signálů je zívání, pootočení hlavy (výraz nejistoty v situaci), odvracení pohledu či hlavy, nebo dokonce otáčení celého těla bokem k podnětu. Konejšivým

⁵⁵ Velemínský, 2007, s. 54-59.

⁵⁶ Bicková, Petříková, 2020, s. 37.

⁵⁷ Velemínský, Řičánková, 2007, s. 54-59.

⁵⁸ Tamtéž.

signálem může být i vrtění ocasem, je proto nutné znát kontext situace a chápat, co se nám pes snaží říct.⁵⁹

Vizuální komunikace však vyjadřuje postavení a rozpoložení i u člověka, tyto signály je pes schopen dobře rozpoznat. Například upřený pohled z očí do očí může vyvolávat agresivní chování i u psa vůči člověku, i když mají jasně dané hierarchické postavení, protože u volně žijících psů je to dalším způsobem vyjasnění dominance. V dnešní době vlivem domestikace však upřený pohled psa značí také připravenost a oddanost svému člověku. Další signály a postavení těla se odvíjí od konkrétních situací.

Při komunikaci je pro psa důležitý vizuální kontakt, dokáže rozpoznat změny ve směřování lidského pohledu, ale také je schopen následovat cíl pozornosti pouze na základě slovních pokynů. U verbálních pokynů a komunikace je důležité chování člověka. Správná reakce na slovní pokyny je znatelně lepší u psů, kteří byli vychováni v rodinách než u psů nesocializovaných s lidmi. Důležitá je pro psa také hra s člověkem, která pro něj hraje podstatnou roli v jeho společenském životě. Hra s člověkem nemá na rozdíl od hry mezi psy dominantní podtext.⁶⁰

Při chovu psa je také důležité si uvědomovat, že pes je teritoriálním zvířetem, proto si značkuje své území močí, případně dává najevo ostatním svou pozici vokalizací – tedy vytím. Lovecké pudy byly do jisté míry omezeny domestikací, u různých plemen mohou být tyto pudy rozdílně silné. Využití loveckých pudů psů je využíváno při výcviku, je rozvíjeno učením – slouží pak ke stopování, nebo pronásledování kořisti atp. Agresivní chování se u psa také může objevit. Toto chování ovlivňuje socializace jedince a jeho individuální zkušenosti, ale vliv může mít také plemeno psa, protože každé z plemen má rozdílné dispozice. Jako nejrizikovější jedinci, týkající se agresivity vůči člověku, se jeví být starší psi menšího věku, kteří reagují bázně na nové podněty, jsou impulzivní a nemají vyjasněný dominantní vztah vůči člověku. Zajímavé je, že agresivita vůči dospělým lidem je častější, než agresivita vůči dětem, ta je výjimečná.⁶¹

Uvedený výčet, týkající se etologie psa, je pro představu o komplikovanosti etologie dostačující, avšak stále není dostatečně komplexní. Pro ucelený přehled a znalost etologie psa by bylo nutné prostudovat mnoho odborných zdrojů, věnovat se studiu psů

⁵⁹ Bicková, Petříková, 2020, s. 38.

⁶⁰ Velemínský, Řičánková, 2007, s. 54-59.

⁶¹ Tamtéž.

i v praxi formou pozorování a práce s nimi. Pro opravdovou odbornost a znalost etologie psů je tedy nutné vynaložit značné úsilí a čas. Toto studium je otázkou mnoha let zkušeností. Pro praktikování zooterapie je však nedílným předpokladem znalost etologie daného zvířete. Každé zvíře má jiná specifika, které je nutné znát, liší se způsob komunikace, konejšivé signály, způsob života atp.

V současné době se etologických poznatků využívá i k ochraně a zajištění welfare zvířat.⁶²

⁶² Veselovský, 2005, s. 41.

4. Welfare zvířat

Welfare je původem staronorské slovo, které je odvozeno ze dvou slov. Tato slova jsou „dobré“ (val) a „cesta“ (fara). Welfare je možné chápat, jako úroveň prožívání života zvířetem na úrovni spokojenosti, která odpovídá naplňování přirozených potřeb jednotlivých zvířat.⁶³ Welfare, tedy životní pohoda zvířat, je definována, jako stav fyzické a psychické harmonie zvířete a prostředí, nebo také opak utrpení zvířat. Mezi nejdůležitější ukazatele welfare u zvířat patří především zdraví a indikátorem je jejich chování.⁶⁴ Důležité je tedy poukázat na fakt, že s welfare zvířat úzce souvisí i etologie zvířat, která je tématem předchozí části diplomové práce a dopomáhá k rozpoznávání a určování chování zvířat.

Naplnění pohody zvířat požadované samotným zvířetem, je však možné pouze po teoretické stránce, protože objektivně takový stav není zjistitelný. Je tedy třeba respektovat, že zvířata vnímají pohodu jinak než lidé a zvíře nemůže vypovídat o svých pocitech. Objektivní metody pro posouzení welfare zvířat proto nemusí být dostatečné a nepostihují tak stav pohody v komplexnosti. Naplnění podmínek pohody zvířat je tedy na morální úrovni, kdy člověk předpokládá, že zvířeti přináší pocit spokojenosti. Pro vyloučení subjektivního posuzování pohody zvířat jsou proto zřízeny zákony na ochranu zvířat.⁶⁵ Tomuto tvrzení odpovídá pětibodová klasifikace úrovní welfare, která životní pohodu zvířat dělí do pěti kategorií. Prvním bodem je úroveň welfare požadovaná zvířaty, které, jak již bylo řečeno, nelze dosáhnout. Tato úroveň je definována jako zajištění podmínek pro život z hlediska zvířat. Další úrovní je úroveň morální, která zajišťuje takové podmínky chovu a zacházení se zvířaty, o nichž se člověk domnívá, že zajišťují podmínky pro spokojené prožívání života. Třetí úrovní je úroveň právní, která zajišťuje minimální úroveň standardu chovu a tyto podmínky jsou předepsány právem. Čtvrtá úroveň je ekonomická, která zajišťuje minimální podmínky pro dosažení produkce. Poslední, pátá úroveň je postačující k zachování života a zajišťuje pouze základní životní potřeby zvířete.⁶⁶

⁶³ Šťastná, 2021.

⁶⁴ Svobodová, 2010, s. 37.

⁶⁵ Müllerová, Černý, Doležal, 2016, s. 639-640.

⁶⁶ Müllerová, Stejskal, 2013, s. 88.

4.1. Definice welfare zvířat

Welfare zvířat se dá také definovat jako stav zvířete, které se snaží vyrovnat se svým prostředím. To znamená, že životní pohoda zvířat je definována stavem jejich životní pohody – reakcemi na stimuly přicházející z vnějšího prostředí. Znamená to tedy, že zvířata jsou schopna přijímat stimuly, jsou vědomými bytostmi, které na tyto stimuly mohou reagovat. Životní pohoda zvířat nadaných vědomím, je tedy definována také schopností vyhnout se strádání, a zároveň si zachovat dobrou kondici. K definování pohody či nepohody zvířete slouží otázky, které dopomáhají k tomuto určení. Konkrétně se jedná o následující tři otázky:

- *Žije zvíře v prostředí shodném s tím, v jakém se vyvinul jeho druh a na jaké se adaptoval?*
- *Je zvíře schopno normálně růst a vyvíjet se, být zdravé a zachovat si v dospělosti dobrou kondici?*
- *Prožívá zvíře mentální uspokojení, nebo alespoň netrpí nepohodou?*⁶⁷

Souhrnně se dá položit otázka, zda je konkrétní zvíře spokojené, je však nutné na tuto otázku hledat odpovědi, které budou podloženy, právě k tomu slouží tři pomocné otázky. Na tyto otázky však mohou různí lidé odpovídat různými způsoby na základě rozdílných dedukcí a rozdílným nahlížením na stejné zvíře v konkrétní situaci.⁶⁸ Právě z tohoto důvodu se welfare zvířat může zařadit do oblasti etiky.

Zvířata jako nadaná vědomím prožívají emoce, které souvisí se základními pocity jako je hlad, bolest či úzkost, některá zvířata jsou však schopna prožívat i vyšší city jako je například smutek či přátelství. Pro posuzování stavu zvířat byla definována metoda „Pět svobod“, která může být zároveň další definicí pro welfare zvířat a pomůže jej pochopit. Jedná se o jakýsi ideální popis, který může dopomoci odhalit nedostatky v rámci chovu a při využití zvířat. První čtyři svobody popisují nepřítomnost stresu. Je důležité si uvědomit, že cílem není ochránit zvíře před veškerým stresem, ale cílem je předcházení utrpení.⁶⁹ Spolupůsobení negativních vlivů může vyústit ve strach a úzkost.⁷⁰

⁶⁷ Webster, 2009, s. 5-6.

⁶⁸ Tamtéž, s. 6.

⁶⁹ Tamtéž, s. 10-13.

⁷⁰ Šťastná, 2021.

Pět svobod:

- *Svoboda od hladu a žízně – nerušeným přístupem k čerstvé vodě a krmivu zaručujícímu plné zdraví a tělesnou zdatnost.*
- *Svoboda od nepohodlí – poskytnutím odpovídajícího prostředí včetně úkrytu a pohodlného místa k odpočinku.*
- *Svoboda od bolesti, zranění a nemoci – prevencí anebo rychlou diagnózou a léčením.*
- *Svoboda od strachu a úzkosti – zajištěním takového prostředí a zacházení, při kterém bude vyloučeno mentální strádání.*
- *Svoboda projevat přirozené chování – poskytnutím dostatečného prostoru, vhodného prostředí a společnosti zvířat téhož druhu.⁷¹*

4.2. Metody měření welfare zvířat v České republice

Pro zkoumání welfare zvířat se využívají nejrůznější metody, které jsou vhodné pro různé situace a různé druhy zvířat, tyto metody jsou rozdílně vypovídající. Při zkoumání welfare zvířat je proto nutné brát v potaz faktory, které ovlivňují nejen welfare, ale ovlivňují různými způsoby i jedince. Mohou to být fyzikální faktory (např. teplota, hluk), chemické faktory (např. kyslík, ostatní plyny v ovzduší) a biologické faktory (např. mikroorganismy).⁷² Satinská a Volfová přidávají ještě faktor sociální.⁷³

Welfare zvířat je možné hodnotit subjektivně – na základě změn chování či jiných pozorovatelných změn na zvířeti odhadovat, že je zvíře stresované, nebo objektivně – například měřením specifických stresových markerů, tedy stresových znaků. Objektivní měření se dále dělí na kvalitativní, kde může být příkladem pozorování četnosti výskytu stereotypního chování, nebo kvantitativní, například zaznamenávání stereotypních prvků chování do etogramových tabulek. Pro posuzování welfare zvířete je nezbytné dokonale znát jeho etologii a biologii, aby zároveň mohlo být posouzeno i jeho chování.⁷⁴

V hodnocení welfare jsou tři oblasti – posouzení chování zvířete pomocí etogramů, které zjišťují četnost výskytů posuzovaného chování za jednotku času, dále zhodnocení prostředí, ve kterém se zvíře nachází pomocí speciálních protokolů a stanovení hladin

⁷¹ Webster, 2009, s. 13.

⁷² Šťastná, 2021.

⁷³ Satinská, Volfová, 2019, okruh 11.

⁷⁴ Tamtéž.

specifických markerů stresu z biologických materiálů (krev, moč, sliny, srst atp.) Dále můžeme hodnotit welfare pomocí indikátorů, kterými jsou zhodnocení zvířete, zhodnocení prostředí a zhodnocení managementu chovu.⁷⁵

Novou metodou při měření welfare u zvířat je využití termokamery. Tato metoda je nyní ve stádiu výzkumu a měření výstupů, ale již nyní výsledky ukazují, že by se mohlo jednat o efektivní způsob s možností využití u mnoha zvířat. Velkou výhodou této metody je snímání termokamerou bez nutnosti manipulace se zvířetem. Tato metoda spočívá v tom, že každé zvíře vyzařuje do svého okolí infračervené záření, které je spojováno s vyzařováním tepla a je tak zachytitelné právě termokamerou. Díky tomu lze odečíst povrchovou teplotu konkrétních částí těla zvířete, které nejsou osrstnatělé, tzn. oblast očí, nosu, uší, či ocasu u hlodavců. Na těchto částech těla je nejlépe detekovatelná změna v průtoku krve během akutní stresové reakce. Zvířata při sběru dat nesmí být mokrá, silně znečištěná, či vyhřátá od slunce, kvůli přesnosti měření dat. Při akutní stresové reakci stoupá teplota v důsledku působení stresového faktoru, který způsobuje hormonální a látkové procesy projevující se rozšířením či zúžením cév v určitých částech těla. Tato reakce způsobuje vzestup teploty a při delším měření umožňuje zaznamenat změny. Výhodou této metody je již zmíněná distance při sběru dat. Samo měření tedy nezpůsobuje zvířeti stres, protože s ním nemusí být nijak manipulováno, jako tomu může být například u odběru biologických materiálů pro měření hladiny stresových hormonů. Tato metoda tedy nezkruskuje získaná data. Lze ji využít v mnoha situacích u různých zvířat.⁷⁶

Ústav ochrany životního prostředí na svých oficiálních stránkách uvádí, že důležitá pro welfare zvířat je výživa, napájení a způsob ustájení (včetně možnosti sociálního kontaktu s ostatními jedinci). Tento bod se týká hlavně hospodářských zvířat, protože celý koncept byl tvořen s ohledem na hospodářská zvířata a hodnocení welfare často probíhá v rámci České republiky právě u nich, hlavně z důvodu existence velkochovů a potřeby posuzování podmínek pro jejich život. V rámci problematiky hospodářských zvířat je v České republice, ale nejen zde, welfare stále častěji řešeným tématem ve společnosti.

Hlavní metody k měření welfare u zvířat, které jsou v rámci České republiky využívány, se dělí do třech skupin – protokoly hodnotící úroveň welfare zvířat

⁷⁵ Satinská, Volfová, 2019, okruh 11.

⁷⁶ Kadlecová, 2022, 654-656.

na úrovni stáda, protokoly hodnotící welfare na úrovni jedince a indikátory úrovně welfare, které jsou velmi specifické pro jednotlivé druhy zvířat.⁷⁷

Protokoly hodnotící úroveň welfare zvířat na úrovni stáda jsou protokoly, které jsou založené na faktorech charakterizujících prostředí. U této metody je vždy využíván pouze vzorek zvířat, na kterých je měření prováděno. Nejpoužívanější metodou je Animal Needs Index, což je hodnotící protokol zohledňující možnost pohybu, sociální kontakt, kvalitu podlah, kvalitu mikroklimatu, úroveň větrání a intenzitu chovatelské péče. Tato metoda je vhodná pro stádová zvířata, kterým odpovídají větší chovy.⁷⁸

Protokoly hodnotící welfare na úrovni jedince jsou založené na hodnocení reakce zvířat na specifické podmínky prostředí. Nejčastěji využívaný je protokol Welfare Quality, který je používán pro skot, prasata a drůbež. Hodnotí se zde dobrá výživa, dobré ustájení, dobré zdraví a přiměřené chování zvířete. Do této kategorie se řadí i protokoly, které jsou určeny pro speciální účely. Těmito účely jsou například hodnocení úrovně welfare psů v útulku, koní, nosnic apod.⁷⁹

Díky indikátorům úrovně welfare, které jsou specifické pro jednotlivé druhy zvířat, můžeme pozorovat biologické fungování organismu z hlediska produkce (u zvířat určených pro maso či produkci mléka), zdravotního stavu (např. poranění, onemocnění), fyziologických funkcí (srdeční a dechová frekvence, teplota), chování zvířat (abnormální chování) a spoustu dalších. Úroveň stresu se dá určit za pomoci měření hladiny stresových hormonů, jako je kortizol.⁸⁰

„Při chovu zvířat je nutné řídit se platnými právními předpisy. Nad dodržováním těchto předpisů dohlíží veterinární inspektoři Státní veterinární správy. Dalšími orgány ochrany zvířat jsou Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo vnitra a Ministerstvo obrany v rozsahu své působnosti, obecní úřady obcí s rozšířenou působností a státní orgány příslušné ke schvalování projektů pokusů stanovené zákonem č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání.“⁸¹

⁷⁷ Šťastná, 2021.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž.

5. Problematika legislativního zakotvení zooterapie v rámci ČR

V České republice není zooterapie oficiálně uznána jako oficiální samostatná terapeutická metoda. Chybí také ucelený vzdělávací systém pro zooterapeuty a konkrétní legislativní ošetření zooterapie. Protože zakotvení týkající se zvířat používaných při zooterapii není nijak specifikováno, je při zooterapii nutné se řídit zákony České republiky, které zabezpečují ochranu zvířat obecně a dalšími zákony, které se výkonu zooterapie také týkají.

Ochrana zvířat je otázkou vztahu člověka k jiným živočišným druhům a je tedy také otázkou hájení zájmu zvířat proti negativnímu ovlivňování jejich života lidmi.⁸² Legislativa týkající se ochrany zvířat v České republice se dělí na přímou ochranu zvířat a nepřímou ochranu zvířat. Přímá ochrana zvířat zahrnuje právní předpisy, obsahující pravidla chování, které se týkají zákazů a postihů vlastního týrání zvířat či s ním bezprostředně souvisí. Nepřímá ochrana zvířat obsahuje pravidla chování, které jsou v právních předpisech, které upravují zacházení se zvířaty jako s živými tvory, diferencovaně na základě druhu. Do této kategorie také spadají důsledky při porušení těchto pravidel.⁸³

5.1. Zákony ČR

Hlavním zákonem je zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, jehož „účelem je chránit zvířata, jež jsou živými tvory schopnými pociťovat bolest a utrpení, před týráním, poškozováním jejich zdraví a jejich usmrcením bez důvodu, pokud byly způsobeny, byť i z nedbalosti, člověkem“.⁸⁴ Dále zákon specifikuje, že zvířata jsou stejně jako člověk živými tvory, schopnými na různém stupni pociťovat bolest a utrpení, a zasluhují si proto pozornost, péči a ochranu ze strany člověka. Zákon zakazuje týrání zvířat a všechny formy propagace týrání zvířat.⁸⁵

Dále je při zooterapii nutné se řídit vyhláškou č. 21/2013 Sb., o stanovení podmínek při chovu psů a koček, pokud jich je při zooterapii využíváno. Tato vyhláška specifikuje

⁸² Müllerová, Černý, Doležal, 2016, s. 639-640.

⁸³ Müllerová, Stejskal, 2013, s. 88.

⁸⁴ Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání

⁸⁵ Tamtéž.

podmínky pro osoby zabývající chovem psů či koček a blíže stanovuje podmínky reprodukce těchto zvířat.⁸⁶

Nezbytné je znát i veterinární zákon, který stanovuje požadavky veterinární péče na chov a zdraví zvířat, upravuje také práva a povinnosti v oblasti veterinární péče. Stanovuje také působnost a pravomoc orgánů vykonávajících státní správu.⁸⁷

Výkonu zooterapie se také týká zákon č. 258/2000 Sb. o ochraně veřejného zdraví, zákon č. 198/2002 Sb. o dobrovolnické službě v případě, že zooterapie vykonávána formou dobrovolnictví a zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, protože se zooterapie často praktikuje právě v sociálních službách.

5.2. Hiporehabilitace jako výjimka

Hiporehabilitace je jedinou oblastí zooterapie, která je v České republice považována za ucelenou metodu rehabilitace, která zastřešuje všechny aktivity a terapie v oblastech, kde se setkává kůň a člověk se zdravotním, nebo sociálním znevýhodněním, nebo se specifickými potřebami. Protože se k ní vztahují rozdílné zákony a je oficiální metodou, nespadá tak do oblasti legislativně neošetřené zooterapie. Hipoterapie se dále dělí na čtyři oblasti, pro které je charakteristická rozdílná cílová skupina a pravidla poskytování.⁸⁸

Hipoterapie ve fyzioterapii a ergoterapii je jednou z technik fyzioterapie a ergoterapie, prakticky prováděná kvalifikovaným fyzioterapeutem/ergoterapeutem s odbornou způsobilostí k výkonu povolání podle zákona č. 96/2004 Sb. s kurzem Hipoterapie ve fyzioterapii a ergoterapii pod Českou hiporehabilitační společností. Fyzioterapeut či ergoterapeut při této metodě cíleně využívá pohybu hřbetu kráčejiho koně, jako balanční plochu k ovlivnění sensorických, neuromotorických a kognitivních funkcí, ke zlepšení kvality života klienta.⁸⁹

Hipoterapie v psychiatrii a psychologii je poskytována pacientům či klientům s duševní poruchou, nebo onemocněním dle MKN-10 (organické duševní poruchy včetně demencí, duševní poruchy vyvolané účinkem psychoaktivních látek, schizofrenie a jiné psychotické poruchy, poruchy nálady, neurotické poruchy, poruchy příjmu potravy, sexuální dysfunkce, poruchy osobnosti, mentální retardace, poruchy psychického vývoje, poruchy chování a emocí u dětí) anebo s jiným onemocněním

⁸⁶ Vyhláška č. 21/2013 Sb., o stanovení podmínek při chovu psů a koček

⁸⁷ Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů

⁸⁸ Česká hiporehabilitační společnost [online; cit. 15. 10. 2023].

⁸⁹ Tamtéž.

dle MKN-10. Zařazení do tohoto programu lze na základě indikace lékaře a udělení písemného souhlasu o poskytování hipoterapie v psychiatrii a psychologii. Poskytovatelem může být pouze osoba, která má oprávnění k poskytování zdravotních služeb podle zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.⁹⁰

Hiporehabilitace v pedagogické a sociální praxi je jednou z disciplín hiporehabilitace, kterou vede certifikovaný instruktor hiporehabilitace v pedagogické a sociální praxi, který musí mít pedagogické, sociální nebo zdravotně-sociální vzdělání. Při této metodě je cíleně využito kontaktu a interakce s koněm a prostředím určeným pro chov koní, jako prostředku k motivaci, aktivizaci, výchově a vzdělávání lidí se speciálními potřebami, tedy lidí se zdravotním znevýhodněním, nebo v nepříznivé sociální situaci, nebo lidí těmito znevýhodněními ohrožených v rámci aplikovaných disciplín pedagogiky, sociální práce a sociální terapie.⁹¹

Parajezdectví, dříve známé pod názvem Sportovní ježdění hendikepovaných. Jedná se o metodu, kdy jezdec se zdravotním, nebo sociálním znevýhodněním, nebo se specifickými potřebami, se s ohledem na svoje postižení a za použití speciálních pomůcek či změněné techniky jízdy, učí aktivně jezdit na koni, voltižním cvikům nebo vede koně v zápřeži, eventuálně se zúčastňuje sportovních soutěží. Parajezdectví se dělí na další disciplíny jako je paradrezura, paraparkur atd.⁹²

5.3. Sjednocení zooterapie v ČR

V rámci České republiky působí Česká hiporehabilitační společnost. Ta byla založena roku 1991 a zajišťuje oblast hiporehabilitace v rámci České republiky. Hlavním cílem této organizace je podpora kvalitní a bezpečné hiporehabilitační praxe se zaměřením na zlepšení kvality života dětí a dospělých se zdravotním znevýhodněním, jejich rodinných příslušníků a pečovatelů. Jak již bylo zmíněno v předešlém textu diplomové práce, hiporehabilitace je výjimkou, protože tato oblast zooterapie je v České republice považována za metodu ucelené rehabilitace, která využívá koně k pomoci lidem s různými druhy postižení. Jedná se o jedinou oblast zooterapie v ČR, která je oficiálně uznána a je zaštiťována jednou organizací.

Snaha o sjednocení další části zooterapie, kterou je terapie za asistence psa, tedy canisterapie, v minulosti v rámci České republiky byla. V roce 1997 vznikla Canisterapeutická společnost, která jako první nastavila systém udělování

⁹⁰ Česká hiporehabilitační společnost [online; cit. 15. 10. 2023].

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Tamtéž.

canisterapeutických atestů a začala v praxi s návštěvním programem, který vzešel z kanadské metodiky. Tato organizace však neměla dlouhého trvání a po čtyřech letech se rozpadla. Od té doby vznikají místní regionální organizace, které spolu nekomunikují o důležitých tématech a vzniká tak nejednotný systém, který se vyvíjí nerovnoměrně. V roce 2003 vznikla Canisterapeutická asociace, která chtěla na Canisterapeutickou společnost navázat, sjednotit canisterapeutické organizace a vytvořit jednotné metodiky a vzdělávání v oblasti canisterapie. Tato organizace zanikla po třech letech jejího fungování. Za dobu její existence však vznikla metodika aktivit se psem a etický kodex canisterapie, ze kterých je možné čerpat dodnes. Nyní neexistuje žádná organizace, která by zastřešovala canisterapii, i když je to žádoucí z hlediska potřeby sjednotit tento systém a podmínky poskytování canisterapie, ale i zooterapie celkově.⁹³

Další organizací, která měla působení v rámci ČR na rozvoj zooterapie, je organizace s názvem Asociace zastánců odpovědného vztahu k malým zvířatům (AOVZ), která sdružovala odborníky z různých vědních disciplín. Tato organizace vznikla v roce 1995 a zanikla před několika lety. Jejím účelem bylo šíření myšlenky pozitivního vlivu soužití člověka se zvířaty. Velkým přínosem pro Českou republiku byla účast některých členů AOVZ na mezinárodní konferenci Mezinárodní asociace organizací humánně-animálních interakcí (IAHAIO).⁹⁴

5.4. Nadnárodní organizace zastřešující zooterapii

I když neexistuje oficiální uznání zooterapie v ČR jako samostatné oficiální metody, nevztahuje se k němu specifická legislativa a pokusy o ucelení oboru na úrovni státu se nezdařily, existují mezinárodní zastřešující organizace v zooterapii, které dávají zooterapii rámeček. Je vhodné čerpat zkušenosti od těchto organizací, avšak z důvodu jiné praxe – rozdílných podmínek, které jsou pro každý stát specifické, je možné, že některé informace či doporučení je komplikované aplikovat do stávajícího systému zooterapie v České republice. Zároveň je nutné uvést, že při výkonu zooterapie v České republice není podmínkou se řídit těmito pokyny, protože neexistuje pro zooterapii uznaný směrodatný ucelený řád, který by to nařizoval.

Mezi tyto zastřešující organizace patří International Association of Human-Animal Interaction Organizations (IAHAIO) – Mezinárodní asociace organizací humánně-animálních interakcí. Tato asociace sdružuje odborníky zapojené do zooterapie, kteří ve spolupráci, jako výsledek edukace a výzkumu, vydali dokument s názvem

⁹³ Thelenová, Tvrďá, 2018, s. 29.

⁹⁴ Tamtéž, s. 28-29.

White paper, možné volně přeložit jako Bílá kniha, která řeší intervence asistované zvířaty a poskytuje pokyny pro wellbeing (pohodu) zvířat, ale i lidí zapojených do zvířaty asistovaných intervencí. Mimo jiné stanovuje welfare v rámci zooterapie pro intervence asistované zvířaty. Asociace také pořádá mezinárodní konference, workshopy a nabízí unikátní spolupráce na poli humánně-animálních interakcí. Asociace se zaměřuje na sdílení informací, podporu dialogu mezi odborníky a plánování strategií pro stálé zlepšování tohoto oboru. Pro přiblížení obsahu Bílé knihy je uveden výťah z anglické verze tohoto dokumentu, který není doslovným překladem.

K lidskému wellbeingu definuje několik bodů, které je důležité znát pro jeho zachování. Důležitá je bezpečnost klientů, proto by profesionálové měli minimalizovat rizika, která jsou spojena s poskytováním zvířaty asistované intervence (například zjistit, zda klient není alergický na zvířata atp.), zároveň by zooterapeuté měli dostatečně rozumět potřebám klientů a být s nimi obeznámeni.⁹⁵

Zvířata by pro zachování jejich wellbeingu měla být v dobrém zdravotním stavu – fyzicky, psychicky i emocionálně a měla by být využita zvířata, která si interakci užívají, je pro ně komfortní, není pro ně náročná. Samozřejmě musí zvířata splňovat všechny veterinární podmínky, aby nebyla ohrožena ona ani jejich okolí. Zooterapeuté jsou zodpovědní za dodržování těchto pravidel, v rámci tohoto procesu, a musí mít znalosti v oblasti welfare a etologie. Je nutné, aby uměli rozpoznat komunikační signály zvířat, včetně konejšivých signálů, signálů značících stres, diskomfort a musí být schopni rozeznat specifické hranice u zvířat. Je důležité si uvědomovat, že zvíře v procesu není pouze nástrojem, ale živou bytostí, která má své potřeby. Profesionál je zodpovědný za celý proces a musí si být jist tím, co dělá a že nikoho situací neohrožuje. Využita mohou být pouze domestikovaná zvířata, protože jsou dostatečně adaptovaná na sociální interakce s lidmi. Tato zvířata musí být dobře socializovaná a trénována humánními technikami. Zvíře by mělo být registrováno u jedné z národních nebo nadnárodních organizací, které splňují určitá kritéria. Tento dokument zakazuje využívání divokých zvířat k intervencím a označuje je jako nebezpečné. Uvádí výjimky týkající se například delfínů. Dalším z bodů je ujasnění, že pokud je zvíře dobrým domácím mazlíčkem, nemusí být vhodným jedincem pro zooterapii. Jedinci vhodní pro využití k zooterapii jsou vybíráni na základě vhodné povahy a chování, ty pak musí doprovázet speciální výcvik.

⁹⁵ IAHAIO. *White Paper*, 2018.

Profesionálové také musí znát předpisy, které se týkají prostředí, do kterého se zvířetem přichází – státní zákony a nařízení, ale i řady škol, nemocnic atp.⁹⁶

Organizace Pet Partners, dříve Delta society je mezinárodní organizace zaměřující se na zlepšování lidského zdraví a pohody prostřednictvím vazby mezi lidmi a zvířaty. Tato organizace má dlouholeté zkušenosti v oblasti zooterapie. Původně byla vytvořena Americká veterinární lékařská asociace, která později začala publikovat výzkumný časopis, který se stal samostatnou organizací, jež je dosud největším vydavatelem v oblasti výzkumu interakce mezi lidmi a zvířaty. Jako první začali praktikovat komplexní, standardizovaný výcvik v aktivitách a terapii za asistence zvířat pro dobrovolníky a zdravotníky.⁹⁷ Na webových stránkách organizace lze nalézt mnoho odborných článků, výsledků výzkumů a dalších užitečných informací týkajících se zooterapie.

European Society for Animal Assisted Therapy (ESAAT) je Evropskou asociací pro terapii asistovanou zvířaty. Tato asociace je nejstarší, nejvýznamnější a jedinou evropskou zastřešující organizací pro všechny asociace, které se věnují terapeutickým zvířatům. Za dobu její existence byly vytvořeny platné směrnice a specifikace pro výcvik a využití terapeutických zvířat. Organizace usiluje o vytvoření jednotných standardů poskytování intervencí za asistence zvířat. Cílem organizace je podporovat evropský rozvoj intervencí za asistence zvířat, s hlavním cílem koordinovat rozsah, standardy a kvalitu nabízeného školení a dalšího vzdělávání a učinit je srovnatelnými. Toho chtějí docílit formou akreditací. ESAAT také jedná s evropskými institucemi o sjednocení vzdělávání specialistů v zooterapii v celé Evropě s cílem omezit současný prudký růst jiných akreditačních společností s výrazně sníženými nároky na školení, nebo jej úplně zastavit.⁹⁸ Ačkoliv tato asociace je Evropskou asociací, nebylo možné nalézt žádnou českou oficiálně spolupracující organizaci s ESAAT.

U těchto organizací, které zastřešují zooterapii mezinárodně, je možné hledat inspiraci a vycházet z jejich již provedených výzkumů a dat, které tyto výzkumy přinesly, případně i z metodik, které organizace vydaly.

⁹⁶ IAHAIO. *White Paper*, 2018.

⁹⁷ ETHERIDGE, Haley. Changing the World Through AAI: The History of Pet Partners. In: Pet partners.org [online; cit. 15. 10. 2023].

⁹⁸ ESAAT - European Society for Animal Assisted Therapy [online; cit. 15. 10. 2023].

6. Welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu jako etická otázka

Diplomová práce klade důraz na welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu. Po shrnujícím představení zooterapie je jasné, že zooterapie je založena na humánně-animálních interakcích, které jsou vedeny a ovlivňovány odborníkem, aby bylo dosaženo určitých cílů. V rámci tématu lze nalézt mnoho etických aspektů, které se týkají jak lidí, tak zvířat. Hlavně z důvodu nejednotného systému, který je ovlivněn stářím, možná by se dalo nazvat spíše mládím, oboru a různorodou praxí zooterapie týkající se mnoha aspektů. Aspekty a etické otázky zaměřené na lidskou složku zooterapie, ať už vztaženou vůči terapeutům, klientům či zařízením přijímajícím zooterapii jako službu pro své klienty, jsou poměrně hojně řešeny.

Jak je to s etickými aspekty, které se týkají zvířat? V rámci odborných zdrojů z českého prostředí lze nalézt více či méně dlouhé kapitoly, které jsou zaneseny do komplexního pojednání o zooterapii, či nějakém druhu zooterapie. Nejkomplexněji je v rámci české republiky zpracována hiporehabilitace, která se však při bližším zkoumání odlišuje od zooterapie za asistence jiných zvířat, než jsou koně. Jako samostatné téma je etika zvířat řešena v česky mluvícím prostředí méně, proto lze také nalézt méně zdrojů a výzkumů, které se tímto tématem komplexně zabývají, které by braly na zřetel prostředí České republiky. Welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu je ale velice důležitým faktorem, který se týká nejen etiky zvířat při poskytování zooterapie, ale je důležité si uvědomit, že také přímo ovlivňuje kvalitu a účinnost zooterapie pro příjemce zooterapie a zoterapeuta, případně zařízení, ve kterém je zooterapie prováděna (myšleno domov seniorů, nemocnice, škola, ...).

Z toho důvodu byli osloveni někteří zoterapeuté s dlouholetou praxí a organizace poskytující vzdělání v oblasti zooterapie, s prosbou, aby se k systému a nynějšímu fungování praxe zooterapie v České republice se zaměřením na welfare zvířat v zooterapeutickém procesu blíže vyjádřili. Tato vyjádření měla sloužit jako mapování momentální situace a demonstrace této situace v ČR. Většina z oslovených zoterapeutů a zoterapeutických organizací však na tuto prosbu nereagovala.

Byla přijata odpověď formou emailové komunikace od poskytovatele canisterapeutických zkoušek – spolek Duhová cesta z. s., v zastoupení ředitelky Janoudové, která odpověděla následovně: „Welfare zvířat v terapii je ošetřeno vnitřním

řádem každé organizace a každého poskytovatele zooterapie – tedy mělo by být. Na kurzu učíme, že by měl být vypracován řád pro dodržení welfare zvířete, který akceptuje jeho potřeby a jasně vymezuje maximální časovou dotaci terapie, zajištění potřeb a pohody zvířete během terapie i po ní. Je to ale téma, na kterém je v ČR potřeba zapracovat, jelikož spousta organizací (školicích canisterapii) o tom účastníky kurzu nijak neinformuje.“⁹⁹ Tato odpověď dokazuje nejednotné poskytování vzdělání v oboru canisterapie z praxe organizace poskytující atestaci pro canisterapeutické týmy a upozorňuje na důležitost řešit a rozšířit povědomí o tématu týkajícího se welfare zvířat v rámci zooterapie.

Vznikly rozhovory s paní Mgr. Andreou Tvrdou, odbornicí v oboru, chovatelkou, kynoložkou, ředitelkou organizace Elva help z.s., autorkou knihy, ve které se této problematice také věnuje, která se zabývá a praktikuje zooterapii (canisterapie, ornitoterapie). Dále také s paní Petrou Konečnou, která je taktéž odbornicí v zooterapii, dlouholetou chovatelkou a zooterapeutkou pro Krajskou nemocnici Liberec (canisterapie, felineoterapie). Rozhovory byly zaznamenávány na audio nahrávky, které jsou uloženy v počítači pod heslem, následně vznikl přepis nahrávek, ze kterých jsou získána následující data.

Tvrdá v rozhovoru uvádí, že pokud budeme brát v potaz ideální situaci, pak jediný, kdo má kompetence, práva, a dokonce i povinnost hlídat a řešit welfare zvířete při zooterapii, je sám zooterapeut a zároveň jeho majitel. Nikdo jiný nemá povědomí o procesech, které právě při zooterapii probíhají, takže nemůže vědět, co zrovna vidí, jestli se jedná o zvíře, které zrovna přišlo do služby, nebo tam již nějakou dobu je a může být unavené. Pozorovatel netuší, co zrovna začalo, nebo skončilo, jestli je přítomno zvíře pod povellem, který plní, nebo zda má zrovna možnost se svobodně projevit v rámci svého vymezeného prostoru. To ví pouze terapeut a případně klient, který je přítomen u tohoto procesu. Zooterapeut je vždy zároveň majitelem zvířete a má povinnost své zvíře velmi dobře znát, znát jeho kondici, míru unavenosti, nastavení a jeho celkové možnosti, a to v daný den, ale i v danou chvíli. Od těchto okolností se odvíjí i to, jak hluboce, nebo jakým způsobem bude zvíře do terapie zapojeno, protože je mnoho možností, jak energii (tělesnou, psychickou, celkovou a spirituální) zvířete do terapie zapojit. Zvíře je do terapie zooterapeutem přivedeno vždy záměrně s nějakým účelem.¹⁰⁰

⁹⁹ Janoudová, Barbora, ředitelka neziskové organizace Duhová cesta z. s.

¹⁰⁰ Tvrdá, Andrea, zooterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

Dále Tvrdá v rozhovoru uvádí: „Je důležité být si vědoma všech těchto věcí a být natolik sebevědomá, abych zvládla například i zastavit výkon terapie. Personál, nebo nějaké zařízení může mít představu, že budu se zvířetem pracovat hodinu, ale já po půl hodině své zvíře odvádím pryč, protože jsem něco uznala, seznala a musím na to mít to sebevědomí, abych mohla říct, že končíme, protože moje zvíře se blíží k hranici, kdy by mu hranice welfare byla narušena. Součástí welfare je i umět dávkovat práci a umět dělat přestávky atp. včetně venčení, příjmu tekutin, změny polohy zvířete.“¹⁰¹

Konečná uvádí, že zodpovědnost za zvíře má terapeut, jeho majitel a on musí vyhodnotit situaci a v případě potřeby zvířete včas ukončit zooterapii. Proto je nutné pracovat s vlastním zvířetem, protože ho majitel nejlépe zná. Musí znát signály zvířete, poznat, kdy zvíře potřebuje přestávku, je mu teplo, nebo je unavené. Člověk tedy musí být znalcem svého zvířete, se kterým pracuje. Zvíře nesmí být půjčené, protože tyto signály se mohou lišit a nemusí být rozpoznány. Pokud člověk nerozumí svému zvířeti, pak by správně neměl být terapeutem a neměl by se zvířetem odborně pracovat. Člověk musí vnímat své zvíře a musí vědět, kde jsou jeho hranice a nesmí ho k ničemu nutit.¹⁰² Konečná dále říká: „Samozřejmě záleží i na plemeni psa, kdy každé plemeno má potřebu jiného přístupu – border kolie potřebuje něco jiného než třeba leonbergeři, se kterými pracuji já.“¹⁰³

Tvrdá uvádí podobný příklad a říká, že vždy je to o etologii zvířete a znalosti daného jedince. Tzn. jiné nároky bude mít teriér, který má 6 kg a je vitální a houževnatý a jiné nároky bude mít bernardýn, který má 80 kg a zřejmě mu nebude vadit 30 minut ležet a v podstatě se pasivně chovat. U jiného plemene, jako je již zmíněný teriér to pravděpodobně bude vyžadováno tvrdým povelům a prodlužovat toto jeho chování se bude nějakým dalším povelům – pak zvíře bude očekávat konec tohoto příkazu. Toho by si měl být majitel, a tedy i zoterapeut vědom. Dodává: „Ve chvílích, kdy se welfare začíná narušovat, tak zvíře bude vykazovat konejšivé chování. Laik může vyhodnotit, že se jedná o chování roztomilé, nebo legrační. Zvíře může zvedat pacičky, mžourat nebo vykazovat podobné chování a laici mají pocit, že v tomto případě se zvíře chová

¹⁰¹ Tvrdá, Andrea, zoterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹⁰² Konečná, Petra, zoterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹⁰³ Tamtéž.

poklidně, radostně, ale on je to vlastně únik před situací a konejšivý signál. Odchází tedy komfort a přichází narušení welfare zvířete.“¹⁰⁴

„V praxi je důležité, že zvíře, se kterým pracuji, mám nějakou dobu, chovám ho, pracuji s ním, vychovávám ho, tvaruji jeho chování formou tréninku a osobně ho znám. Musím znát druh zvířete, plemeno a velmi dokonale znám jedince a mohu o něm vypovídat. Abych mohla o jedinci vypovídat a říct, že můj pes to má takhle a takhle, pak musím znát i to plemeno a vědět i obecné teoretické informace, jak to ti psi mají. Nestačí tedy znát svého psa, ale musím znát teorie o tom, jak to ti psi mohou mít a jak vypadá etogram, pak mohu vědět, zda to můj pes má stejně, nebo se v něčem odlišuje. Tyto teorie mohu načerpat pouze na kurzech, od starších kolegů, spoluprací s dočasnou péčí, či útlkem, kde mohu nabrat mnoho zkušeností s mnoha psi, aniž bych musela čekat, až mi bude 60 let a budu moci říct, že jsem byla majitelkou například 30 psů. Tyhle zkušenosti, které potřebuji, si mohu „nahnat“ např. dobrovolnickou praxí, abych tuto praxi u těchto zvířat tedy měla a mohla o sobě tvrdit, že jsem odborník. Není možné si pořídit prvního pejska a jít s ním hned dělat canisterapii. Myslím si, že by měl být nastaven režim, kdy člověk může chodit jako asistent canisterapie například dva roky a nechat si popisovat, co se děje, proč se to děje a mít možnost ptát se zkušeného canisterapeuta. Pak může zájemce o canisterapii, nebo zooterapii obecně, začít svou praxi.“¹⁰⁵ Vnímá také jako důležitý faktor tohoto oboru vyzrálost osobnosti. Do canisterapie by měli, dle Tvrde, vstupovat lidé, kteří si prošli kynologickou praxí a jsou dlouholetí chovatelé, odborníci na psi a psí chování. Navíc by se měli doučit znalosti o klientech a dovednosti týkající se komunikace s nimi. Pak mohou začít dělat canisterapii, jako vyvrcholení dlouholeté praxe. Vnímá jako důležité, mít určité sebevědomí, které spočívá ve znalostech o zvířatech, ale i v práci s klienty, natolik upevněné, že je zoterapeut schopen využít své kompetence. Tyto kompetence pak využívá k upravení či zastavení terapie, upravení pořadí klientů z důvodu náročnosti práce s nimi. Důvodem je, že má na starosti své zvíře a má za něj zodpovědnost, je proto povinen zajistit jeho bezpečí a pohodu.¹⁰⁶

Zoterapeut by měl být tím, kdo řídí zooterapii a její průběh. Nemůže někdo ze zařízení, kterému je zoterapie poskytována, sdělovat co a jak má zoterapeut ze svým zvířetem dělat, jak dlouho atp. Pokud to tak je a někdo třetí řídí průběh

¹⁰⁴ Tvrda, Andrea, zoterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž.

zooterapie, pak je dle Tvrdé porušován welfare zvířete. Ze svých zkušeností uvádí: „Tlak sociálních zařízení je enormní – je jim většinou jedno, jak zooterapie probíhá. Navíc zde mohou být i skryté zakázky, které mohou spočívat například v tom, chtějí mít hezké fotky na webu. Ale je důležité si uvědomit, že tomu psovi je jedno, z jakého důvodu ho tam berete. Pes ten proces prožívá stejně, ať už běží od dveří ke dveřím, protože zařízení chce, aby byly navštíveni všichni klienti, nebo ne. Pes se snaží navázat spojení, adaptovat se na situaci a pracovat. Je jedno, jestli je to kvůli fotkám, nebo protože jdeme dělat krizovou intervenci, protože zrovna někomu někdo zemřel a jedná se o závažnou situaci. Pes pracuje pořád stejně a bere to stejně vážně a zátěž, kterou prožívá, je stále stejná. To si zařízení, které poptávají zooterapii mnohdy neuvědomují. Je na zooterapeutovi, aby vyhodnotil konkrétní situaci a dokázal si říct a vymezit pravidla. Není možné obejít tři náročné klienty a pak dalších deset klientů jen na fotku, protože pro psa je to třináct stejně důležitých klientů a zátěž je pro něj příliš velká.“¹⁰⁷ Nízké povědomí přijímajících zařízení o průběhu zooterapie a obdobné požadavky, které neodpovídají odborné práci zooterapeutického týmu ze svých zkušeností uvádí v rozhovoru i Konečná.¹⁰⁸

Důležitý je také výběr konkrétního zvířete, ale také rasy či druhu zvířete, které bude při zooterapii využíváno. Tvrdá k výběru uvádí: „Všichni tvorové mají tzv. USB – uteč, schovej se a bojuj. To je základ, který má každý, ať už zvířata, nebo lidé, ale zároveň každý v daném okamžiku reaguje jinak. Útěkové chování u slepic je zamrznutí, kdy hraje mrtvou, u psů je to kousnutí – to nemusí být útok, ale i únik. Terapeutičtí psi bývají z kategorie „rodinné typy“ a mají daleko, aby se z únikového chování přepnuli na fázi „bojuj“, protože jsou tak vybíráni. Ale stačí chyba ve výběru psa a může nastat problém.“¹⁰⁹ K výběru vhodného psa uvádí možnou techniku testování psů, kterou nyní začali odborně využívat a poskytovat ve sdružení Hafík. Jedná se o tzv. PADA test, kdy testují podstatu primárních reakcí zvířete na nečekanou situaci. Zajímá je prvotní reakce po leknutí a za jak dlouho je zvíře schopné se adaptovat na situaci. Adaptace na situaci je v podstatě to, co se děje při zooterapii – zvířata se adaptují na situace, kterými mohou být i nové pachy, změna léků u klienta, vytření atp.¹¹⁰ PADA je zkratka pro Personality Assessment for Dogs in AAI, tedy hodnocení osobnosti psů u zvířat asistujících intervenci. „Jedná se o nástroj k posouzení vloh psa pro canisterapii.

¹⁰⁷ Tvrdá, Andrea, zooterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹⁰⁸ Konečná, Petra, zooterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹⁰⁹ Tvrdá, Andrea, zooterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹¹⁰ Tamtéž.

Test je speciálně sestaven tak, aby v relativně krátké době ověřil podstatné povahové rysy psa, které jsou identifikované jako zásadní pro výkon kvalitní AAI a zachování welfare zvířete. PADA netestuje dovednosti psa, pouze jeho osobnostní předpoklady pro AAI a je předstupněm dovednostních zkoušek pro návštěvní a terapeutické psy.¹¹¹

Jako opatření ke snížení rizik pro zvířata asistující terapii a ke snížení jejich ohrožení až týrání (při přetěžování apod.), Konečná vidí jako řešení, zvýšení odbornosti a vzdělanosti zooterapeutů. Dodává: „Je to o vyzrálosti, schopnosti si říct, co potřebuji a vytyčit pravidla, určit ke komu půjdu a ke komu ne. Je to hodně o tom bránit to zvíře, protože ty lidi opravdu mnohdy nevědí a nechovají se adekvátně.“¹¹²

Toto dokládá i návrh metodiky pro ucelené poskytování zooterapie v sekci podmínek pro použití psa v poskytování aktivit se psem, kde je uvedeno mezi kritérii pro poskytování canisterapie, že poskytovatel aktivit se psem musí mít osvojené vědomosti o etologii, psychologii, výchově a výcviku psa.¹¹³ Je to právě z již uvedeného důvodu, že zoterapeut musí umět rozpoznat signály svého zvířete, aby předešel případným rizikům. Z toho plyne, že nikdo jiný nemá kompetence k hlídání a ověření zachování welfare zvířat při zooterapii. Z etického hlediska je tato situace problematická, protože není jednotný systém vzdělávání zooterapeutů v ČR, tzn. že může být zvíře ohroženo nedostatečným vzděláním a znalostmi terapeuta, nebo dobrovolníka poskytujícího zooterapii.

Tvrdá říká: „Člověk by měl mít dostatečné kompetence a všechny tyto věci musím umět a znát. Otázka zní, zda to tak opravdu je, případně kdo mi je řekne a kdo mě je naučí – znát, vědět a umět tyto nezbytné věci.“¹¹⁴ Dále uvádí příklad kurzů pro zooterapii, ve kterých se učí, jak aktivovat klienta prostřednictvím vlastního zvířete. Uvádí, že v řadách vyučujících bývají kynologové, kteří se zabývají sportovní kynologií. To znamená, že jsou to lidé, kteří jsou zaměřeni na výkon psa a předvádění chování pod povel. V rámci těchto kurzů je v některých případech pozván etolog či trenér, který je schopen vysvětlit principy učení a vysvětlit, proč se má co dělat a proč by to mělo být určitým způsobem načasované a co se stane, když se to udělá jinak a proč.¹¹⁵ Aktivace se zvířetem a práce s ním pod povel je možnou cestou, uvádí však, že: „Problém je odbornost lidí, kteří mají sice nějaký certifikát, například

¹¹¹ Prokopová, Petříková, 2021.

¹¹² Konečná, Petra, zoterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹¹³ Velemínský, 2007, s. 318.

¹¹⁴ Tvrdá, Andrea, zoterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹¹⁵ Tamtéž.

k aktivizaci se zvířetem, ale ti lidé najednou chtějí dělat něco jiného a častěji a více do hloubky a najednou už není jedno, zda tomu rozumí.“¹¹⁶ To znamená, že záleží na způsobu, jakým je zooterapie vedena a také na působení na klienta. Vysoká odbornost zooterapeutů není nezbytná ve všech případech, ale to znamená, že pokud zooterapeut není odborník, není možné dělat zooterapii po odborné stránce, do hloubky a s terapeutickými účinky. Je nutné brát na zřetel následky a odbornost, se kterou člověk přichází, na základě toho volit cíle zooterapie. S nižší odborností, bude možné provádět aktivizaci, která se zaměřuje na obecné cíle.

V rámci odbornosti práce také říká: „Důležité je také umět zakončit práci s klientem, protože mnoho lidí čeká, až klient zakončí návštěvu sám. Ale to jsou zase již terapeutické dovednosti, které vám kynolog nedá. Ani u zkoušek, nejčastěji jsou canisterapeutické, nedochází k tomu, aby se zjišťovala pravá podstata věci a znalosti k tomu určené. Při zkouškách se většinou díváme na naučené chování psa, proto existuje i příprava na canisterapeutické zkoušky, kde Vás někdo naučí, jak těmito zkouškami projít, což už je začátek narušení etiky.“¹¹⁷

V rámci etických otázek vnímá potřebu vymezení alespoň základních znalostí o etice a welfare zvířat u zooterapeutů a to i v rámci kurzu k aktivaci se zvířetem. Problematické je ale to, že někdo musí stanovit, co je špatné a co je dobré. Momentálně zde však nefiguruje žádná zastřešovací organizace, někdo, kdo by měl právo o tom rozhodovat. Co je dobré a co ne, by měli určit odborníci, kteří mají dostatečné zkušenosti s konkrétními druhy zvířat a znalosti o nich. Také uvádí, že: „Je to o kvalitě vzdělávání a jestli konkrétní vzdělávání bude validní. Problémem je také to, kdo určí, jestli je, nebo není, dané vzdělání pro zooterapeuta, validní.“¹¹⁸ Dle slov Tvrde, by pomohlo, kdyby vznikla metodická příručka pro welfare zvířat v rámci zooterapie, která by řešila problematiku více do hloubky. Nestačí tedy, když člověk pozná konejšivé signály u svého zvířete, důležité je vědět, co s tím má dělat po rozpoznání těchto signálů a mít schopnosti to udělat.¹¹⁹

V rámci rozhovoru byla položena otázka, zda je někdo, kdo z vnějšku, kromě zooterapeuta samotného, může zakročit, pokud je porušováno welfare zvířete. Odpověděla: „Pokud já jsem terapeut a shodou okolností se nacházím na místě, kde jiný zooterapeut provádí zooterapii a já vidím, že se děje něco špatně, tak bych měla

¹¹⁶ Tvrdá, Andrea, zooterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž.

zasáhnout. Zasáhnout bych měla ale profesionálně. To znamená neudělat ze situace skandál – nezasáhnou tak, aby okolí pochopilo, že se něco děje špatně, ale měla bych nějak zakročit. V klidu se tedy pokusím přerušit to, co vnímám jako špatné, a zkusím si promluvit s tím člověkem, vysvětlit mu, co jsem viděla a proč to vyhodnocuji jako špatné. Je důležité si nechat vysvětlit, proč to tak není (proč postup, který aplikoval je správný). Nejdůležitější, ale je, že bych měla znát okolnosti, než se pokusím přerušit zooterapii, kterou vyhodnocuji jako ohrožující. Může se stát situace, že pokud znám řeč těla zvířat opravdu dobře, pak můžu poznat psa, který opakovaně konejší a není vyslyšen. Tzn. je opakovaně vystavován nějaké situaci a chce z ní utéct, tak pokud tohle vidím, tak nepotřebuji vědět žádné další okolnosti a je potřeba to zastavit. Pak je to ale střet dvou lidí, a to nikdy nedělá dobrotu.“¹²⁰ Neexistují žádné jiné specifické prostředky, které by hlídaly welfare zvířat při výkonu zoterapie. Vždy je to pouze zoterapeut, který vyhodnocuje situace, pokud je vyhodnocuje špatně, může zakročit pouze jiný zoterapeut a postupovat tak, jak bylo uvedeno.

Konečná také v rozhovoru uvádí, že je důležité kontrolovat a hlídat míru zatížení zvířat, stejně jako ostatní faktory, které práci ovlivňují. Uvádí, že: „Pokud mám zvíře, které pracuje, pak je nutné zajistit kompenzaci formou odpočinku pro zvíře – u mých psů je to například dlouhá procházka, kdy je nechám, ať si čuchají, co chtějí a netrvám na tom, že jdeme někam a pospícháme, protože to je pro ně ten odpočinek pro jejich psychiku.“¹²¹ Zároveň ji i její zvířata ovlivňuje počasí. Říká: „Pokud je velké teplo v létě, tak je pro nás práce o dost náročnější než v zimě, nebo když se ochladí. Proto i výkon psů se liší na základě počasí. Například když bylo teplo, tak když jsme přišli na skupinovou canisterapii, tak si pes lehl a spal, byl pasivnější, ale když bylo chladněji, tak chodil od jednoho klienta ke druhému a fungoval najednou úplně jinak. Ale i s tím je potřeba při této práci počítat.“¹²²

Jako další problematickou část welfare zvířat zoterapie vnímají obě terapeutky mýty o zoterapii a neznalost laické veřejnosti ohledně zoterapeutických zvířat a zachování jejich welfare. Uvádí, že se setkávají se situacemi, kdy lidé říkají, že zoterapeutičtí psi, jsou ti, kteří si nechají všechno líbit a musí to vydržet. Tak to samozřejmě není. Tvrdá uvádí, že se setkává i s názory, že zvířata asistující zoterapii jsou nazýváni “chudáky“. Uvádí proto: „Trénink a cvičení není něco

¹²⁰ Tvrdá, Andrea, zoterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹²¹ Konečná, Petra, zoterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹²² Tamtéž.

negativního pro zvíře, spíše naopak, je to zpestření jeho života a zooterapie netrvá 24 hodin, takže občasné tréninky téhle formy (být pod povel) mohou být přínosné. Ale musím si toho být vědoma a musím vědět, jak dlouho ho pod povel mohu nechat. Když si pořídím jakékoli zvíře, tak jsem povinna mu dát ubytování adekvátní pro konkrétní zvíře na základě svých pravidel, jídlo, tedy adekvátní stravu, zaručit její kvalitu, neomezený přístup k pití, zajistit pohyb a učení se a rozvoj zvířete. Canisterapeutický pes tento rozvoj má. Je důležité zvířeti poskytovat informace, podněty pro rozvoj. Je spousta psů, kteří nic neumí, ne protože jsou hloupí, ale protože je to nikdo nenaučí. Canisterapeutický pes má podněty při zooterapii. Jsou zvířata, která neznají nic jiného než svou zahradu, okruh kolem paneláku atp., to jsou dle mého názoru opravdoví chudáci.“¹²³

Tuto problematiku týkající se welfare zvířat uvádí i Satinská a Volfová: „V prostředí chudém na podněty, kde je zvíře uváděno chronickému stresu může dojít k projevům abnormálních vzorců chování, ke změnám v mimice, postavení uší, postojích těla, nebo například zrychlenému dýchání a zrychlení tepové frekvence. Také může dojít ke zvýšení tělesné teploty a ke snížení imunity jedince. Abnormální vzorce chování, jako je stereotypní chování, jsou u zvířat držných v zajetí často pozorovány, přičemž na tento fakt je nahlíženo jako na ukazatel špatného welfare.“¹²⁴

Špatné welfare však může být i opačné a to, když je zvíře vystavováno stresovým situacím bez ohledu na jeho pocity a projevy. Tento jev se může pojít s tzv. němým psem, což se může být způsobeno dvěma způsoby. Pes přestane vydávat signály na základě chybného vedení osobou, která nerozpozná signály svého psa, nebo dojde k chybnému posouzení již při atestaci psa, který nevydává signály a je posouzený jako vhodný, i když tomu tak není.¹²⁵ Pokud tyto situace přetrvávají, může nastat stav, který Tvrdá nazývá zlomení či zrazení zvířete, nebo také jako naučenou bezmocnost. Uvádí, že: „Zvíře sebou nechá manipulovat, je mu narušován osobní prostor v takové míře, že už vypne a má naučenou bezmocnost. Když ho budu někomu dávat na klín a poodejdu, pak zůstane, jedná se o zlo, které dobře zná a je mu v něm již dobře.“¹²⁶

Welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu je komplexní etická otázka, která by se měla v rámci země, kde popularita zooterapie roste, více řešit. Rozhovor s terapeutkami ukázal, jak náročné je praktikovat tuto metodu v prostředí, kde neexistují

¹²³ Tvrdá, Andrea, zooterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

¹²⁴ Satinská, Volfová, 2019, okruh 12.

¹²⁵ Tvrdá, 2020, s. 79.

¹²⁶ Tvrdá, Andrea, zooterapeutka [ústní sdělení]. Liberec, 12. 10. 2023.

žádná ucelená pravidla a jak ohrožující může být nedostatečná odbornost lidí praktikující zooterapii, nebo aktivaci se zvířaty, pro zvířata využívána v zooterapii, ale zároveň i pro klienty a příjemce zoterapie. Problematika welfare zvířat se týká mnoha oblastí a může ji narušovat mnoho faktorů, které je těžké komplexně obsáhnout. Diplomová práce chce poukázat na nutnost tento stav, který je pro zvířata a lidi, kteří se účastní zoterapie, ohrožující, změnit.

7. Welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu v cizích zemích

V rámci cizích zemí (rozuměno mimo České republiky), hlavně v USA, se o problematice welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu věnuje více pozornosti. Vznikají příručky a odborné články i výzkumy na toto téma. Stále více odborníků a profesionálů věnujících se zooterapii vnímá potřebu upozornit na dopady zooterapie na zvířata a zodpovědnost za ně.

Zooterapie by bez zvířat nemohla existovat, a proto je také tak důležité zachovat jejich zdraví a welfare. Je důležité, aby zvířata využívaná pro zooterapii nebyla negativně ovlivňována touto činností. Asistence zvířat při zooterapii představuje pro zvířata jedinečný soubor podnětů, ale i stresů, kterých si v nedávné době začali lidé více všimnout. Jedna z nejdiskutovanějších hrozeb je přenos zoonotických nemocí z člověka na zvíře a naopak. Zároveň je zde riziko psychického a fyzického stresu, který se může na zvíře při zooterapii přenášet a zvíře se s ním musí následně vyrovnávat.¹²⁷

Důležitým aspektem, který je nutné brát v potaz, pokud jde o zachování welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu, je výběr vhodného jedince pro výkon zooterapie. Ne všechna zvířata jsou vhodná pro výkon zooterapie, i když jsou výtečnými společníky. Například u psů je při výběru nutné vzít v potaz roli psa v terapeutickém procesu, společně s původem, věkem, fyzickou stavbou a jeho zdravím.¹²⁸ V USA musí zvíře úspěšně projít speciálním behaviorálním hodnocením a fyzickým testem u veterináře. Následně absolvuje zkoušky, které zahrnují modelové situace, kdy je zvíře v různých situacích, se kterými se může setkat, zkoušeno. Hodnoceny jsou například reakce na cizí lidi, dav, nepředvídatelné a rychlé pohyby, reakce na povely atp. Tyto testy zajišťují v omezené míře bezpečnost zooterapie. Zároveň je stále nutné při výběru jednotlivců vhodných pro zooterapii dbát na jemné signály, které zvíře dává a nepřehlížet je. Zvíře asistující zooterapii by z této činnosti mělo mít radost a prospěch, ne pouze akceptovat tuto skutečnost na základě zvládnutí povelů a plnění přání majitele.¹²⁹ Pokud má zvíře vlastní zájem o lidi a má schopnost pracovat přímo s účastníkem terapie, tedy klientem, terapie má jinou podobu a jiný

¹²⁷ Fine, Beck, Zenithson Ng, 2019, s. 5-6.

¹²⁸ Collica-Cox, Day, 2021, s. 4.

¹²⁹ Fine, Beck, Zenithson Ng, 2019, s. 6-7.

přínos, než když zvíře „pracuje“ pouze pro majitele na základě zvládnání povelů.¹³⁰ V rámci atestace zvířete, které se v průběhu času mění, je nutné absolvovat přezkoušení vhodnosti zvířete a celého terapeutického týmu, pro terapii.¹³¹

S tím souvisí i vliv a úloha majitele a zooterapeuta, v jedné osobě, na zvíře. Zooterapeut přímo ovlivňuje zdraví a welfare zvířete, je za něj zodpovědný, a proto by měl být vyžadován minimální standard vzdělání a dovedností zooterapeuta, pro zajištění bezpečnosti průběhu celé zooterapie. Tento minimální standard by měl zahrnovat znalost signálů zvířete, znalost cílové skupiny klientů, znalosti týkající se dobrého zdravotního stavu zvířete, včetně rozpoznání rizik nemocí a znalost postupů v případě zranění, či jiné nehody. Tyto znalosti by měly být ověřeny zkouškou zooterapeuta. Důvodem je fakt, že člověk je nejlepším a jediným obhájcem práv svého zvířete, a proto je nutné jednat v jejich nejlepším zájmu.¹³²

Člověk praktikující zooterapii na profesionální úrovni, by si měl být dobře vědom toho, jak interakce se zvířaty ovlivňují různé skupiny uživatelů. Rizikem je začlenění do procesu zooterapie nevhodné zvíře a postupy, které neposkytují maximalizaci léčebných výsledků. Příprava zooterapeuta by měla být interdisciplinární a měla by spojovat dostatečně komplexní teorii zahrnující mimo jiné etologii, humánně-animální interakce, psychosociální přínos zvířat jako poskytovatelů sociální podpory, rizika spojená s poskytováním, znalost o sociálních a behaviorálních potřebách konkrétních druhů zvířat, dovednost rozpoznat známky stresu, či úzkosti a návrhy opatření pro zmírnění tohoto stresu, které jsou spojené s poskytováním terapie. Tato teoretická rovina by měla být spojena s dobrou praktickou přípravou zooterapeutických týmů. Důležité je také další vzdělávání odborníků.¹³³ Nezbytná je i znalost v rámci práce s klienty. Zooterapeut musí být schopen vyhodnotit zakázku, cíl zooterapie a určit, zda je jeho zvíře pro uskutečnění tohoto cíle vhodné. V praxi se může stát, že zvíře není pro daný cíl vhodné, případně momentálně nemá vhodné podmínky pro uskutečnění zooterapie, proto může zooterapeut pracovat i bez zvířete, aby nedošlo k jeho ohrožení.¹³⁴

Ohrožující pro zvířata může být také využití nevhodných metod v rámci přípravy zvířete na výkon zooterapie – výchova a výcvik.¹³⁵

¹³⁰ Winkle, Johnson, Mills, 2020, s. 9.

¹³¹ Collica-Cox, Day, 2021, s. 4.

¹³² Fine, Beck, Zenithson Ng, 2019, s. 6-7.

¹³³ Fine, Serpell, 2010, s. 497.

¹³⁴ Winkle, Johnson, Mills, 2020, s. 10.

¹³⁵ Fine, Serpell, 2010, s. 494.

Výzkumy zabývající se vlivem zooterapie na zvířata ukazují rozdílné výsledky v prožívání stresu u zvířat – některé výzkumy uvádí, že stresové hormony jsou u zvířat zvýšeny, u jiných výsledků je prokazatelná stagnace či dokonce snížení hladiny stresových hormonů. To může způsobovat fakt, že je pro zvířata tato práce fyzicky vzrušující a pro adekvátní a vypovídající komplexní výsledky, je nutné výsledky měření hladiny stresových hormonů porovnávat se změnami v chování zvířat.¹³⁶ U některých druhů zvířat nebyly změny v chování vykazující známky stresu zkoumány. U psů a koček je možné tyto vnější změny v chování popsat. U psa se jedná o tvorbu potu na tlapkách, slinění, lapání po dechu, zívání, agrese, svalové napětí, zvedání tlapek, zesílený úlekový reflex, třes těla a celkový neklid. Kočka může vykazovat stres například přikrčením těla, rozšířením zornic, stres značí i napjatý svalový tonus a bdělá nečinnost. Je však nutné podotknout, že není možné přesně zjistit ani určit, jakou úroveň stresu jednotlivé zvíře v daný moment prožívá.¹³⁷ Celkově se výzkumy shodují, že se nezdá být pro zvířata zooterapie výrazně stresující, pokud je s nimi zacházeno zodpovědně. Každé zvíře má jinou míru únosnosti stresu v závislosti na okolnostech, proto je obtížné stanovit jednotné standardy. Proto je důležitá právě zodpovědnost zooterapeutů, kteří by se měli chovat zodpovědně a sledovat své vlastní zvíře, které by měli dokonale znát a včas rozpoznat, pokud je něco v nepořádku, případně zakročit dříve, než by hrozilo negativní ovlivnění zvířete při zooterapii. Důležité je podotknout, že humánně-animální interakce může mít prospěšný vliv i na zvířata, protože je zvíře obohacováno o smyslové a další podněty a mnoho dalšího. Výsledky studií dokazují, že zvířata jsou schopna prožívat emoce. Není však známo, zda je dokáží kognitivně zpracovávat, vliv negativních emocí při terapii tedy není znám, ale je jisté, že zvířata umí empaticky reagovat na smutek člověka, kdy se snaží fyzickým kontaktem lidi ukonejšit. Vliv na zvíře však musí být ještě zkoumán. Výzkumy působení terapie na zvířata v krátkodobém, ale ani dlouhodobém horizontu nejsou prozatím dostatečné. I pro zkoumaná zvířata existují standardy, na které je nutné dohlížet a v rámci USA existují úřady, které zajišťují etické zacházení se zvířaty při výzkumu.¹³⁸

Pokud je zvířeti v rámci zooterapie ublíženo klientem, či je dokonce zvíře ohroženo týráním ze strany klienta, ať už záměrně či nezáměrně, je nezbytné zooterapii přerušit a zajistit bezpečné podmínky pro zvíře asistující zooterapii. Hlavním důvodem je nejen momentální nepohoda zvířete, ale ohrožení v rámci dlouhodobého horizontu týkající se

¹³⁶ Fine, Beck, Zenithson Ng, 2019, s. 7-9.

¹³⁷ Fine, Serpell, 2010, s. 485.

¹³⁸ Fine, Beck, Zenithson Ng, 2019, s. 7-9.

neblahé zkušenosti zvířete v kontaktu s cizím člověkem. Toto zvíře může být na základě těchto špatných zkušeností neschopné se dále procesu zooterapie účastnit – nejen v momentální situaci, ale se všemi cizími lidmi – může být neschopné dále pomáhat.¹³⁹

Zvířata, která asistují při zooterapii, by měla mít nárok na odpočinek a měly by jim být poskytnuty dostatečné možnosti a prostor k odpočinku. Zvířata také mají nárok na ukončení svého pracovního života dříve, než tím bude zvíře negativně ovlivňováno. Starší zvířata mohou zátěž snášet hůř. Avšak problematické může být, pokud zvíře musí kvůli zdravotnímu stavu ukončit působení v rámci zooterapie a je tím frustrováno, chybí mu podněty.¹⁴⁰ To může být způsobeno tím, že se zvíře celý život účastní terapií a při náhlém přerušení by mu tyto podněty chyběly. Tento jev musí brát zooterapeut na zřetel a v rámci spolupráce s veterinářem musí adekvátně upravit účast na zooterapii, případně ji úplně přerušit, pokud tím zvíře nebude trpět, to vše na základě konkrétních potřeb zvířete. Ze zkušeností zooterapeutů vyplývá, že může být úplné vynechání terapie pro zvíře psychicky velice zatěžující. Přesto, že zvíře chce být přítomno při zooterapii, je nutné brát ohled na jeho zdravotní stav, větší míru unavitelnosti při stárnutí atp. Z toho důvodu je nutné poskytnout vhodnou metodu úpravy procesu asistence zvířete u terapie – například poskytnout mu v rámci pracovního času možnost odpočinout si, pokud vykazuje známky únavy. Postupný přechod k opouštění „práce“ je zvířetem lépe přijímáno než náhlé ukončení účasti v zooterapii. Nejdůležitější je vhodné přizpůsobení tak, aby byl brán ohled na zdraví, welfare, ale i emocionální pohodu konkrétního zvířete. Důvodem k ukončení, nebo omezení zooterapie nemusí být pouze stáří zvířete, ale i zdravotní stav, či jiné okolnosti ohrožující zvíře.¹⁴¹

Obecným cílem zooterapie je podpora profesionalizace oboru a uznání zooterapie jako plnohodnotné metody terapie.¹⁴²

Tyto oblasti, které popisují výzkumy a odborné články se shodují se zkušenostmi a potřebami zooterapeutek praktikujících zooterapii v rámci České republiky, s nimiž byly realizovány rozhovory. Je proto teoreticky možné se inspirovat v zahraničí a podniknout kroky, které by přispěly ke zlepšení podmínek zooterapie v rámci České republiky. Měl by být kladen větší důraz na dopady stále více žádané zooterapie a věnovat jim větší pozornost i v našem prostředí.

¹³⁹ Fine, Serpell, 2010, s. 502.

¹⁴⁰ Fine, Beck, Zenithson Ng, 2019, s. 9-10.

¹⁴¹ Fine, Serpell, 2010, s. 485-486.

¹⁴² Fine, Beck, Zenithson Ng, 2019, s. 11.

8. Návrhy opatření pro zlepšení welfare zvířat v zooterapii v ČR

Návrhy opatření, nebo náměty, pro zlepšení welfare zvířat v rámci České republiky vychází ze zkušeností zoterapeutů a z výzkumů, ze kterých vychází doporučení a odborná debata na toto téma v rámci jiných zemí.

1. Zvýšení povědomí laické veřejnosti a přijímajících zařízení zooterapie o průběhu, možnostech a podmínkách zooterapie, včetně důrazu na odbornost zoterapeuta a welfare zvířat. Zvýšení povědomí může probíhat formou přednášek zoterapeutů k tomu určených, specifických informovaných školení pro tyto účely, formou videí, publikací a dalších metod za účelem osvěty.
2. Zvýšení odbornosti zoterapeutů v rámci práce se zvířetem i s cílovou skupinou klientů v závislosti na míře odbornosti práce. Odborné znalosti by měly zahrnovat znalost metod a postupů při zooterapii, obecnou etologii zvířete včetně signálů a projevů chování i komunikace zvířat, výtečnou znalost projevů vlastního zvířete, etické aspekty zooterapie týkající se lidské i zvířecí složky, welfare zvířat a v neposlední řadě znalost práce s klientem – komunikace, dopady zooterapie na klienta, schopnost vhodného způsobu ukončení zoterapeutického setkání atp.
3. Větší důraz na osobnostní předpoklady a zkušenosti zoterapeutů. Zprostředkování těchto zkušeností v rámci přípravy zoterapeutických týmů a zavedení požadavků, které by tyto kritéria ošetřovala.
4. Důraz na vzdělávání zoterapeutů. Vzdělání zoterapeutů by mělo splňovat nároky, které odpovídají potřebám výkonu zooterapie a mělo by být blíže specifikováno na základě zkušeností a konkrétních požadavků pro danou oblast zooterapie.
5. Snaha o sjednocení podmínek pro atestace zoterapeutických týmů s důrazem na znalosti a dovednosti zoterapeuta a osobnostní předpoklady zvířete k výkonu zooterapie. Sjednocení podmínek by mělo zaručit srovnatelný přístup organizací, které garantují odbornost zoterapeutických týmů a vystavují certifikát opravňující výkon zooterapie.

6. Spolupráce s nadnárodní organizací, která se snaží sjednotit podmínky zooterapie na mezinárodní úrovni. Existence nadnárodních organizací a jejich snah by mohla vést k efektivnějšímu přijetí daných požadavků.
7. Vznik ucelené metodiky zooterapie, která bude brát ohled na jednotlivé zvířecí druhy. Její vznik by měl probíhat ve spolupráci odborníků na jednotlivá témata – výběr vhodného jedince, metody, vedení zvířete, etologie, vhodné postupy a metody pro předcházení vyhoření u zvířete i zoterapeuta, etika, welfare, dopady zooterapie na jednotlivé klienty atp. Pomocí metodiky by se zájemci o zoterapii, ale i samotní zoterapeuté mohli lépe orientovat v komplexním oboru zooterapie.
8. Možnost získat praxi v rámci zooterapie před zahájením vlastní zoterapeutické praxe nových zoterapeutických týmů u zkušených zoterapeutů.
9. Ukotvení zooterapie a její oficiální uznání jako terapeutické či podpůrné metody.

Tato doporučení by mohla dopomoci ke zlepšení situace v rámci zooterapie na území České republiky, ale i v jiných zemích. Postupné nastavení daných pravidel by zvyšovalo odbornost a efektivitu oboru.

Závěr

Diplomová práce mapuje zooterapii v rámci komplexního obrazu tohoto mladého oboru. V první části se zabývá teoretickými aspekty zooterapie, jako je její definice, dělení, metody práce a účastníci, kteří se podílí či účastní na procesu zooterapie. Tyto informace jsou nezbytné pro pochopení konceptu zooterapie a tématu diplomové práce. V další části diplomové práce je pojednáváno o zooterapii na základě humánně-animálních interakcí, které jsou podstatou fungování zooterapie. Zooterapie je tedy postavena na konceptu interakcí mezi lidmi a zvířaty.

Protože se jedná o interakce se zvířaty, je nezbytné vědět, co zahrnuje etologie zvířat, tedy věda o chování zvířat. Etologie dopomáhá chápat komunikaci mezi zvířaty a lidmi, je tedy také nedílnou součástí zooterapie. Diplomová práce kromě obecného přiblížení tématu etologie uvádí příklad etologie psa, jakožto jednoho z nejvyužívanějších zvířat v rámci zooterapie. Pro pochopení tématu welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu je uvedena kapitola o welfare obecně, o metodách, které mohou být využívány pro měření welfare v rámci České republiky a vysvětluje, že tyto metody jsou pro využití v rámci zooterapie nevyhovující a málo vypovídající. Celou situaci zooterapie v rámci České republiky komplikuje fakt, že není legislativně zakotvena a neexistují žádné specifické zákony, nebo pokyny, které by zooterapii a zacházení se zvířaty regulovaly. Zooterapie se jako metoda, která využívá asistence zvířat, musí řídit obecnými zákony ČR na ochranu zvířat a několika dalšími zákony, které jsou předloženy v kapitole o problematice legislativního zakotvení v ČR. Tato kapitola dále zahrnuje výjimku v rámci zooterapie, tedy hiporehabilitaci, která je jedinou oficiálně uznanou metodou rehabilitace a vztahují se tak k ní zvláštní pravidla a zákony. Protože v rámci ČR byly v minulosti pokusy o sjednocení canisterapie, jako jedné z forem zooterapie, je zde uvedena stručná historie těchto pokusů. Tyto pokusy však byly neúspěšné a momentálně neexistuje žádná zastřešující organizace, ani pro canistarapii, ani zooterapii. Zajímavá je existence nadnárodních organizací, které se pokouší sjednotit zooterapii na mezinárodní úrovni, avšak v rámci České republiky nebyla nalezena žádná organizace praktikující zooterapii, či atestaci zooterapeutických týmů, která by s těmito nadnárodními organizacemi přímo spolupracovala.

Z důvodu nynější situace, která je problematická, vznikla stěžejní etická otázka, která je zároveň hlavním tématem diplomové práce, a to welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu. Tímto tématem se v rámci naší země nikdo specificky nezabývá, jedná se o málo diskutované téma, ke kterému je obtížné vyhledat adekvátní zdroje informací. Byli proto osloveni zoterapeuté, kteří se mohli k tomuto tématu vyjádřit. Bohužel většina z oslovených zoterapeutů na prosbu o vyjádření, nereagovala. Vznikly rozhovory se dvěma zoterapeutkami, které se nad tématem zamýšlely a poskytly informace týkající se welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu ze svých odborných, dlouholetých zkušeností.

Z rozhovorů vyplývá, že jediný, kdo může ovlivnit welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu jsou zoterapeuté samotní. Toto potvrzují i zdroje z cizích zemí, kde se o této problematice hovoří ve větší míře. Z rozhovorů se zoterapeutkami a ze zdrojů z cizích zemí vyplývá i potřeba zvyšování povědomí o zooterapii, zvyšování odbornosti zoterapeutů v rámci odborných znalostí týkajících se zvířat, jako je etologie zvířat, metody práce, welfare, ale i v rámci odborných znalostí týkající se práce s klienty. Mezi tyto odborné znalosti patří metody práce s klientem, nebo působení zoterapie na klienta. Z důvodu nejednotného systému zoterapie, který není upravený žádnými pravidly, mohou být zvíře i klient v rámci zooterapeutického procesu vystavováni mnoha rizikovým situacím. Diplomová práce proto předkládá návrhy opatření, či náměty na zlepšení podmínek zoterapie v rámci České republiky, které by mohly kladně ovlivnit welfare zvířat v rámci zooterapeutického procesu.

Tyto návrhy jsou komplexním doporučením, které vychází ze zkušeností zoterapeutů a odborníků v tomto oboru a snaží se zachytit nutnost komplexní změny přístupu k zooterapii u nás. Je nutné si uvědomit, že špatný welfare zvířat v rámci zoterapie neohrožuje pouze samotná zvířata, ale i všechny ostatní účastníky zoterapie a je tak závažnou etickou otázkou.

Pro případnou realizaci těchto námětů by byla nezbytná spolupráce mnoha odborníků, další výzkum a zvýšení povědomí o problematice welfare zvířat v rámci zoterapie, její závažnosti a možných dopadech na klienty, zvířata i zoterapeuty, kteří jsou účastní zoterapií.

Seznam použitých zkratek

- AAA – Animal assisted activities – zvíře asistující aktivaci
- AACR – Animal assisted crisis response – zvíře asistující krizové intervenci
- AAE – Animal assisted education – zvíře asistující edukaci
- AAI – Animal assisted intervention – zvíře asistující intervenci
- AAT – Animal assisted therapy – zvíře asistující terapii
- AEEA – metoda aplikované etologické - emoční analýzy
- AOVZ – Asociace zastánců odpovědného vztahu k malým zvířatům
- č. – číslo
- ČR – Česká republika
- EAT – Equine Assisted Therapy – léčení prostřednictvím koní
- EAP – Equine Assisted Psychotherapy – psychoterapie prostřednictvím koní
- EEL – Equine Assisted Learning – zážitkový výcvik s pomocí koní
- EFP – Equine Facilitated Psychotherapy – podpůrná psychoterapie s koňmi
- ESAAT – European Society for Animal Assisted Therapy – Evropská asociace pro terapii asistovanou zvířaty
- IAHAIO – International Association of Human-Animal Interaction Organizations – Mezinárodní asociace organizací humánně-animálních interakcí
- kg – kilogram
- MEBA – metoda exhibičně-behaviorální aplikace
- např. – například
- PADA - Personality Assessment for Dogs in AAI - Hodnocení osobnosti psů asistujících intervenci
- Sb. – sbírky
- USA – Spojené státy Americké
- tzv. – tak zvaný
- atp. – a tak podobně

Seznam literatury

BICKOVÁ, Jaroslava, et al. *Zooterapie v kostce – Minimum pro terapeutické a edukativní aktivity za pomoci zvířete*. 1. vydání. Praha: Portál, 2020. ISBN 978-80262-1585-1.

KADLECOVÁ, Daniela. *Využití termokamery při hodnocení welfare u zvířat – review*. In: *Veterinářství: Odborný a stavovský měsíčník pro veterinární lékaře*. Ročník 72, číslo 11. Praha: Profi Press, 2022.

LASER, Markus. *Vztah člověka a zvířat: využití zvířat ve švýcarských pobytových zařízeních sociálních služeb*. 1. vydání. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, 2012. ISBN 978-80-904668-4-5.

MÜLLEROVÁ, Hana, David ČERNÝ, Adam DOLEŽAL a kol. *Kapitoly o právech zvířat: „My a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. 1. vydání. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2601-9.

MÜLLWROVÁ, Hana, STEJSKAL, Vojtěch. *Ochrana zvířat v právu*. 1. vydání. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2317-9.

NERANDŽIČ, Zoran. *Animoterapie aneb Jak nás zvířata umí léčit*. 1. vydání. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01809-8.

ODENDAAL, Johannes. *Zvířata a naše mentální zdraví: Proč co a jak*. 1. vydání. Praha: Brázda, 2007. ISBN 978-80-209-0356-3.

SVOBODOVÁ, Ivona. *Využití zvířat v zoorehabilitaci*. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2010. ISBN 978-80-213-2129-8.

THELENOVÁ, Kateřina, TVRDÁ, Andrea. *Možnosti profesionální zooterapie v sociální práci: Sborník odborných textů*. 1. vydání. Liberec: Elva help, 2018. ISBN 978-80-270-3766-7.

TVRDÁ, Andrea. *Canisterapie – Zvíře v sociálních službách*. 1. vydání. Praha: Plot, 2020. ISBN 978-80-7428-366-6.

VELEMÍNSKÝ, Miloš. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. 1. vydání. České Budějovice: Dona, 2007. ISBN 978-80-7322-109-6.

VESELOVSKÝ, Zdeněk. *Etologie: Biologie chování zvířat*. 1. vydání. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1331-8.

Vyhláška č. 21/2013 Sb., o stanovení podmínek při chovu psů a koček.

WEBSTER, John. *Životní pohoda zvířat: Kulhání k ráji*. 1. vydání. Praha: Práh, 2009. ISBN 978-80-7252-264-4.

Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů (veterinární zákon)

Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání

Elektronické zdroje:

COLLICA-COX, Kimberly, DAY George. *Dogs as Therapeutic Partners, Not Therapeutic Tools: Ethical Considerations for AAT in the Correctional Settings*. In: Social Sciences. Cit. dle: https://www.researchgate.net/publication/356115704_Dogs_as_Therapeutic_Partners_Not_Therapeutic_Tools_Ethical_Considerations_for_AAT_in_the_Correctional_Setting (poslední návštěva 5. 10. 2023)

Česká hiporehabilitační společnost. Cit. dle: <https://hiporehabilitace-cr.com/hiporehabilitace/> (poslední návštěva 15. 10. 2023)

ETHERIDGE, Haley. *Changing the World Through AAI: The History of Pet Partners*. In: Pet partners.org. Cit. dle: <https://petpartners.org/changing-the-world-through-aii-the-history-of-pet-partners/> (poslední návštěva 15. 10. 2023)

ESAAT - European Society for Animal Assisted Therapy. Cit. dle: <https://www.esaat.org/en/>. (poslední návštěva 15. 10. 2023)

FINE, Aubrey, BECK, Alan, ZENITHSON NG. *The State of Animal-Assisted Interventions: Addressing the Contemporary Issues That Will Shape the Future*. In: International Journal of Environmental Research and Public Health. Cit. dle: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6843928/pdf/ijerph-16-03997.pdf>. (poslední návštěva 1. 10. 2023)

FINE, Aubrey, SERPELL, James. *Welfare Considerations in Therapy and Assistance Animals*. In: *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. 3. vydání. Amsterdam: Elsevier, 2010. Cit. dle: https://www.researchgate.net/publication/279719032_Welfare_Considerations_in_Therapy_and_Assistance_Animals. (poslední návštěva 1. 10. 2023)

IAHAIO. *White Paper*. Cit. dle: https://iahaio.org/wp/wpcontent/uploads/2020/07/iahaio_wp_updated-2020-aii-adjust-1.pdf (poslední návštěva 14. 10. 2023)

KOHOUTEK, Rudolf. *Pojem etogram*. In: Slovník cizích slov abz. Cit. dle: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/etogram>. (poslední návštěva 8. 10. 2023)

PROKOPOVÁ, Zuzana, PETŘÍKOVÁ, Šárka. *Mezinárodní PADA školení*. In: Hafík – výcvikové canisterapeutické sdružení Třeboň. Cit. dle: <https://www.canisterapie.org/clanek/mezinarodni-pada-skoleni-68>. (poslední návštěva 20. 10. 2023)

SATINSKÁ, Dora, VOLFOVÁ, Martina. *Welfare, stres, bolest, utrpení u zvířat: multimediální výukový text pro studenty VFU Brno vzniklý při řešení projektu IVA VFU 2019FVHE/2390/71*. Cit. dle: <https://cit.vfu.cz/stres/>. (poslední návštěva 22. 10. 2023)

ŠŤASTNÁ, Eva. *Welfare zvířat*. In: Ústav ochrany zvířat a welfare a.s. Cit. dle: <https://www.uozw.cz/welfare-zvirat-2/>. (poslední návštěva 25. 10. 2023)

WINKLE, Melissa, JOHNSON, Amy, MILLS, Daniel. *Dog Welfare, Well-Being and Behavior: Considerations for Selection, Evaluation and Suitability for Animal-Assisted Therapy*. In: *Animals* 2020. Cit. dle: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7700550/> (poslední návštěva 15. 10. 2023)